

४०४४

काशीवाणा
गोरवाभी श्रीगिरिधरजी भक्षारण

द्वैत

शुद्धाद्वैत मार्तण्ड.

ननु वक्तृविशेषानिस्पृहाः

गुणगृह्या वचने विपश्चितः ॥

आ संस्कृतग्रन्थानुं शुद्धरात्री आपांतर

शास्त्री आप्णुयन पासे कशवी

प्रगट करनार

परीत भोतिराम रण्छोडशी जेथी.

मुंअध.

मुंअधप्रकाश आप्णुयनामां आप्णुं.

(सर्वे प्रकारना हक प्रगट करनारे स्तावेनीन राअ्या छे.)

संवत १८४५ ना आप्णु सुदी १५-१८८८.

कीमत आना ४.

૪૦૪૪

કાશીવાળા
ગોસ્વામી શ્રીગિરિધરજી મહારાજ
કૃત

શુદ્ધાદ્વૈત માર્તંડ.

નનુ વક્તૃવિશેષનિસ્પૃહાઃ
ગુણગૃહ્યા વચને વિપશ્ચિતઃ ॥

આ સંસ્કૃતઅર્થનું ગુજરાતી ભાષાંતર
શાસ્ત્રી પ્રાણછવન પાસે કરાવી
પ્રગટ કરનાર

પંડીત મોતિરામ રણછોડશર્મા જ્ઞેશી.

મુખ્યધ.

મુખ્યોદ્ધેયપ્રકાશ છાપખાનામાં છાપ્યું.

(સર્વે પ્રકારના હક્ક પ્રગટ કરનારે સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

સંવત ૧૯૪૫ ના શ્રાવણ સુદી ૧૫-૧૮૮૯.

ક્રીંમત આના ૪.

પ્રસ્તાવના.

નનુ વક્તૃવિશેષનિસ્પૃહાઃ

ગુણગૃહ્યા વચને વિપશ્ચિતઃ ॥

વિદ્વાનો અમુક વક્તાની ઈચ્છા રાખતા નથી પણ હરકોઈના વચનમાંથી સાર ગ્રહણ કરે છે.

જ્યારે પૃથ્વીઉપર ઇતર દેશનાં મનુષ્યો પોતાની કર્તવ્યતા વિશે ખરાખર જાણીતાં હતાં નહીં, વનમાં વાસ કરી કૃષ્ણ કૃત્રિમના આહાર ઉપર પોતાનું જીવન ગાળી ગાઢ નિદ્રાદિમાં કાળ કાઢતાં હતાં. મનુષ્ય જન્મના સ્વરૂપથી તદન અજ્ઞેયું હતાં, તે સમયમાં આર્ય લોકોના પવિત્ર મન ઉપર પ્રથમ ધર્મનો અવતાર થયો હતો. આધર્મ દિનપરદિન એટલેસુધી તરણાવસ્થામાં આવી ગયો હતો કે તેનો પ્રતાપ દિશાના છોડામાં ફરફરી રહ્યો હતો. તે ધર્મની વિજય પતાકાનો એક છોડો હિમાલયના ચેત શિખરની શોભા ધારણ કરતો હતો અને બીજો છોડો કન્યા કુમારીના સીમાડા ઉપર આવેલી લંકાને શાંત કરતો હતો. આ મહત્તા પામેલો સર્વમાન્ય વેદધર્મ આખાલ્લટ્લ સર્વ માનવગણમાં ધણોજ ફેલાવ પામ્યો. પરંતુ તે ધર્માચરણમાં કેટલીક તાંત્રિક ક્રીયાઓ દાખલ થઈ કે જેથી ધર્મ નામે અધર્મ ચાલવા માંડ્યો. તે સમયમાં વેદમાર્ગ પ્રવર્તક આચાર્ય શિરોમણી શ્રીવિષ્ણુસ્વામી થયા. તેમણે વેદ, શાસ્ત્ર અને પુરાણ વિગેરેનો બારીકીથી તપાસ્યો તો મુક્તિનું કારણ ભક્તિ છે એમ તેના જાણવામાં આવ્યું તે ઉપરથી વેદમતાનુસારી, સદ્ધર્મબોધક, શુદ્ધાદૈત મત પ્રતિપાદન કર્યો. આ વખતમાં જો કે ઇતર મતો ધણા હતા તોપણ આ મત સર્વ શિરોમણી ગણાતો હતો. વિષ્ણુસ્વામીએ દેહલાગ કર્યા પછી ઇતર ધર્માભિમાની નાસ્તિક આર્યાક વિગેરેએ વેદ-ધર્મનું ખંડન કરી આખા આર્યાવર્તમાં પાખંડ ધર્મનું બીજ રોપ્યું. પાખંડ ધર્મ દિન દિન પ્રકાશવા લાગ્યો તોપણ હજી વેદધર્મનો લોપ થયો ન હતો પ્રતિનગર પ્રતિગ્રામ સ્થાને સ્થાને વેદધર્મનાં દર્શન થતાં હતાં તથાપિ વેદધર્મ જોઈએ તેવી સ્થિતિમાં હતો નહીં.

કેટલા વખત પછી શ્રી શંકરાર્ય થયા તેમણે નાસ્તિકમતનું ખંડન કરી વેદધર્મનો પુનરુદ્ધાર કર્યો. પરંતુ તેમણે ઈશ્વરને માયાનાસજાવધથી વફારી ઠરાવ્યા—ઈશ્વર પોતે માયાને લીધે જીવ રૂપે થાય છે. એમ

સિદ્ધ કરી અદ્વૈત પ્રતિપાદન કર્યું, ત્યાર પછી રામાનુજાચાર્ય થયા તેમણે જીવ, ઇશ્વર અને માયા એ ત્રણ અનાદિ કાળથી છે એવું સિદ્ધ કરી વિશિષ્ટાદ્વૈત સિદ્ધ કર્યું. આ મતને અનુસરનારા ખીન્ન ધણા મતો જેવા કે શૈવમત વિગેરે હજી દક્ષિણમાં હયાત છે. પછી શ્રી મધ્વાચાર્ય થાય તેમણે જીવ અને ઇશ્વર એવાં બે તત્વ અનાદિ સિદ્ધ છે એમ ઠરાવી દ્વૈત પ્રતિપાદન કર્યું. આવી રીતે જે આચાર્યને જેમ ભાર્યું તે આચાર્યે તેમ સિદ્ધ કર્યું. કારણ કે ધર્મ વિષય ધણેજ ગહન છે.

ધણીવાર આપણા જેવામાં આવ્યું છે કે ધણા વખત ઉપર આ-રંભેલું કામ નાશપ્રાય થઇ જાય છે. અને ફરી કોઈ મહાપુરુષ તેને ઉદ્ધાર કરી સર્વ જગની આગળ સ્પષ્ટ કરી મૂકે છે આ નિયમ પ્રમાણે ધણા વર્ષ ઉપર થયેલા આચાર્ય વર્ષ શ્રી વિષ્ણુસ્વામીએ ભક્તિપ્રવર્તક, માયા રહિત શુદ્ધ ધર્મ પ્રતિપાદન કર્યો હતો તે ધર્મને શ્રી વલ્લભાચાર્યે ફરીને ઉદ્ધાર કર્યો. એટલે શ્રી વલ્લભાચાર્યે શ્રુતિ અને સ્મૃતિ બન્નેની ઐક્યતા કરી વારંવાર પુરાણ ધર્મના મર્મ તપાસી એમ સ્પષ્ટ કરી આપ્યું છે કે સર્વની પેહેલા એક પરમાત્માજ હતા. કારણ કે આત્મવેદમય્ર આસીત્ પ્રથમ એક ઇશ્વરજ હતા. સ દ્વિતીયમૈચ્છત્ તેણે ક્રીડા માટે ખીજની ઇચ્છા કરી. આવી રીતે કેટલાએક વેદવચનોથી સિદ્ધ કરી શુદ્ધાદ્વૈત મત સ્થાપ્યો. એટલે માયારહિત શુદ્ધસત્વ પરમાત્મા એક પોતેજ છે ને તે સર્વરૂપે પ્રકાશ છે આવો સિદ્ધાંત રાખ્યો. અને તે પૃથ્વીપર દિન દિન અતિ વિસ્તાર પામ્યો છે. આવા સ્પષ્ટ વેદાનુયાયી ધર્મ પ્રવર્તક વલ્લભાચાર્યે જે ધર્મ પ્રણાલિકા આપી છે. તે ઉપરથી તેઓ સ્વભાવે સાત્વિક ઉદાસીનવૃત્તિના અને વેદ ધર્મના એકાંત ભક્ત હતા એમ કહેવામાં જરા પણ શંકા નથી. તેમણે રચેલાં નાનાં સ્તોત્રોમાં પણ વખતે વખતે વેદના મંત્રો પ્રકાશ કરે છે. આ તેના અંતઃકરણની પવિત્ર મૂર્તિ વેદધર્મની પરાકાષ્ટાને પામેલી છે એમ જણાવે છે.

મારે પ્રસ્તાવના પૂર્ણ કરતાં જણાવવું જોઈએ કે થોડા વખત ઉપર કાશીમાં ગોસ્વામી શ્રીગિરિધરજી માહારાજ થઇ ગયા તેમણે આ “શુદ્ધાદ્વૈત માર્તઢ” — શુદ્ધાદ્વૈત મતનું રહસ્ય જણાવનાર સૂર્ય એ નામનો એક ગ્રંથ રચ્યો છે તે ગ્રંથ જેકે નાનો છે તોપણ તેમાં શંકરાચાર્ય રામાનુજાચાર્ય મધ્વ શૈવ વિગેરે મતોના સિદ્ધાંતો એવા તો બતાવ્યા છે કે તેનું યથાર્થ ચિત્ર નજરે આવે છે. અને ત્યારપછી તેમાં દ્વષણ બતાવી શુદ્ધાદ્વૈતમતનું સ્થાપન કર્યું છે. આ ગ્રંથ મારા વાચકોમાં આવ્યો ત્યારે મને વિચાર થયો કે આવો ગ્રંથનું જે ગૂજરાતી ભાષાંતર થાય તો આપણા સર્વ વૈષ્ણવો તેનો યથોચિત લાભ લઇ શકે,

આમ વિચાર થતાંજ મેં મારા મિત્ર પ્રાણજીવન હરિહરપાસે તેનો ગૂજરાતીમાં અર્થ કરાવી પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. અને તેની પાછળ પરિષ્કાર ગ્રંથ માત્ર મૂળજ છપાવ્યો છે. કારણ કે તે વિષય ન્યાયનો છે એટલે તેનો અર્થ લોકોના જાણવામાં આવે નહીં તેની પાછળ નર્મદાદેવ તથા ગંગાદેવ ગૂજરાતી દીકરા સાથે છાપવામાં આવ્યાં છે. આ છાપવાનાં કારણ નર્મદાતીરવાસી કેટલાએક સદ્ગૃહસ્થોની ભલામણથી થયું છે.

છેવટે મારી પ્રાર્થના એ છે કે સર્વ વૈજ્ઞાનિકો આ ગ્રંથો આયોજાત વાંચી તેનું રહસ્ય સમજી ભક્તિપરાયણ થઈ પરમ સુખ મેળવે.

શ્રીરસ્તુ છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્તા.

પંડિત મોતીરામ રણછોડ શર્મા જોશી.

અથ શુદ્ધાદ્વૈતમાર્તંડઃ

શ્રીમદાચાર્યચરણૌ શ્રીવિઠ્ઠલપદાંબુજૌ ॥

શ્રીમતાં યદુનાથાનાં શ્રીમદ્ગિરિધરઃ સુધીઃ ॥ ૧ ॥

ચરણાંબુજકિંજલક પરાગાન્ પ્રણિપસ્ય તં ॥

શુદ્ધાદ્વૈતવિચારાર્કં તનુતે સુધિયાં મુદે ॥ ૨ ॥

શ્રીમાન્ બુદ્ધિશાળી શ્રીગિરિધરજી શ્રીમાન્ પોતે આચાર્યવર શ્રીમહા પ્રભુજી તથા શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી મહારાજનાં અને શ્રીમાન્ યદુનાથજી મહારાજનાં ચરણકમળના કેસર પરાગને પ્રણામ કરી વિદ્વાનોના આનંદને માટે શુદ્ધાદ્વૈતમાર્તંડ નામનો ગ્રંથ કરે છે.

દ્વિધાજ્ઞાનન્તુ યદ્યત્સ્યાન્નામરૂપાત્મના મુદુઃ ॥

ઇશજીવાત્મનાવાપિ કાર્યકારણતોડથવા ॥ ૩ ॥

દ્વિતંતદેવ દ્વૈતંસ્યા દદૈતન્તુ તતોન્યથા ॥

નામ અને રૂપવડે જે જ્ઞાન થતું અથવા તેો ઇશ અને જીવ એવા બે ભેદ માનવા કે કાર્ય અને કારણને જુદાં માનવાં આ જ્ઞાન દ્વિધા એટલે દ્વૈતજ્ઞાન (બે પક્ષ) કહેવાય છે. દ્વિત જ્ઞાનને દ્વૈત જ્ઞાન કહે છે અને તેથી જે ઉલટું જ્ઞાન તે અદ્વૈત જ્ઞાન કહેવાય છે.

સર્વં સ્વલ્પિદંબ્રહ્મ તજ્જલાનિતિ પઠ્યતે ॥ ૪ ॥

હવે આહી શ્રુતિમાં કહ્યું છે કે સર્વં સ્વલ્પિદંબ્રહ્મ આ સમગ્રબ્રહ્મ છે. વળી છાંદોગ્યમાં શાંડિલ્ય વિદ્યામાં પાંચમા પ્રપાઠકમાં કહ્યું છે કે તજ્જલાનિતિ જાયતે લીયતે અનિતિ જલાન્ તસ્મિન્ જલાન્ તજ્જલાન્ જગત્ની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને લય એ ત્રણ અવસ્થા ઇશ્વરમાં છે આ વાક્યની આગળ તરત બીજું પદ એવું છે કે શાંત ઉપાસીત શાંત મનુષ્યે તેની ઉપાસના કરવી.

સર્વં બ્રહ્માત્મકં વિશ્વમિદમાબોધ્યતે પુરઃ ॥

સર્વશબ્દેન યાંચદિ દૃષ્ટશ્રુતમથો જગત્ ॥ ૫ ॥

સર્વં લ્વલ્લિદ્વંલ્લ એ શ્રુતિમાં હદમ્ એ પદ્ધતી આખું બ્રહ્મમય વિશ્વ આગળ બતાવે છે અને તેમાં સર્વ પદ્ધતી અર્થ દેખાતું અને સંભળાતું આખું જગત્ એવો થાયછે.

બોધ્યતે તેન સર્વંહિ બ્રહ્મરૂપં સનાતનં

કાર્યસ્ય બ્રહ્મરૂપસ્ય બ્રહ્મૈવસ્યાત્તુકારણં ॥ ૬ ॥

તે શ્રુતિના અર્થથી એવું સ્પષ્ટ જણાય છે કે સર્વ જગત્ બ્રહ્મ-રૂપ અને સનાતન એટલે નાશ રહિત છે કારણ આ કાર્યરૂપ જે જગત્ તેનું કારણપણુ પરબ્રહ્મ છે. પરબ્રહ્મ નિસ છે તેા તેનું કાર્ય પણ નિ-સળ હોવું જોઈએ.

જન્માદ્યસ્યેસાદિસૂત્રૈવ્યસિપાદૈર્નિરૂપિતં ॥

યતોવેત્યાદિ વાક્યેષુ વેદેસ્પષ્ટં પ્રતીયતે ॥ ૭ ॥

લગવાનું વેદવ્યાસે પોતાના શારીરક સૂત્રના પ્રથમ અધ્યાયના પ્રથમ પાદમાં પ્રથમ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે જન્માદ્યસ્યયતઃ અર્થ આ જન્મ-ત્વી ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને લય ઇશ્વરથી છે. વળી વેદમાં કહ્યું છે કે યતો વાઈમાનિ ભૂતાનિ જાયંતે નૈથી આ પ્રાણિઓ જન્મે છે આ ઇશ્વરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે ઇશ્વર જગત્ના કર્તા છે પરંતુ માત્ર જ-ગત્ની કર્તા નથી.

સાકારંસર્વશક્ત્યેકં સર્વર્જસર્વકર્તૃત્વં ॥

સચ્ચિદાનંદરૂપં હિ શ્રક્ષ્મ તસ્માદિદં જગત્ ॥ ૮ ॥

આકારવાળા સર્વ શક્તિમાન એક સર્વસ્તુ અને સર્વ કર્તા સચ્ચિ-દાનંદ મૂર્તિ પરબ્રહ્મ થકી આ જગત્ ઉત્પન્ન થાય છે.

જહજીવાંતઃસ્થિતાનાં યથાક્રમશઃ ઉદ્ગમઃ ॥

અગ્નૈર્યથાવિસ્ફુલ્લિંગાસ્તથાજીવોદ્ગમઃ સ્ફુટઃ ॥ ૯ ॥

ઇશ્વરમાં રહેલા જડજીવ ક્રમ પ્રમાણે બહાર નિકળે છે. ઉદાહરણુ જેમ અગ્નિમાંથી તણુખા બહાર આવે છે, તેમ જીવ પણ ઇશ્વર થકી પ્રસિદ્ધ અંશરૂપે બહાર આવે છે.

વિસર્પિગુણૈતન્યોડ્ગુર્જીવોશોહરેઃ સ્મૃતઃ ॥

જહે ચિદાનંદયોસ્તુચિસાનંદસ્ય સર્વશઃ ॥ ૧૦ ॥

તિરોધાનં હરીચ્છાતોનિબંધાદિષુવર્ણિતં ॥

જીવનું ચૈતન્ય સર્વત્ર જઈ શકે તેવું અબુરૂપ અને હરિનો અંશ છે હરિની ઇચ્છાથી જડમાં ચૈતન્યનો અને આનંદનો લય છે

અને ચૈતન્યમાં આનંદનો લય છે એ વિશે નિબંધ વિગેરે અંથમ વર્ણવેલું છે.

આવિર્ભાવે તુ સર્વેહિ બ્રહ્મૈવોતિ ન સંશયઃ ॥ ૧૧ ॥

જ્યારે દરિની ઇચ્છાથી જડમાં ચૈતન્ય અને આનંદનો આવિર્ભાવ થાય છે અને ચૈતન્યમાં આનંદનો આવિર્ભાવ થાય છે સારે સર્વ અ-
લ્પ થાય છે એમાં સંશય નથી.

રમણાર્થ મિદંસર્વં બ્રહ્મૈવ સ્વેચ્છયાઽભવત્ ॥

યથા સર્પસ્વેચ્છયા હિ કુંડલાકારતાં ગતઃ ॥ ૧૨ ॥

જ્યારે પરમાત્માને રમવાની ઇચ્છા થઈ સારે શ્રુતિમાં કહ્યા પ્ર-
માણે “एकाકી ન રમતે એકલો રમતો નથી સદ્વિતીયમૈચ્છત્ તે
બીજાની ઇચ્છા કરે છે” માટે પોતે સધળા જગત્તરૂપ પોતાની ઇચ્છાથી
થયા દૃષ્ટાંતમાં જેમ સર્પ પોતાની ઇચ્છાથી કુંડલના આકાર માફક
ગોળ બની જાય છે

ન વિકારિતથા બ્રહ્મ વ્યાસૈઃ સૂત્રેનિરૂપિતં ॥

સુવર્ણસ્ય વિકારિત્વં કામધેનોર્મળેરપિ ॥ ૧૩ ॥

પરંતુ તેમાં જરાય વિકાર થતો નથી તેમ પરબ્રહ્મ જગત્તરૂપે થાય
છે તોપણ તેમાં વિકાર થતો નથી તેવિશે ભગવાન્ વેદવ્યાસે પોતાના શા-
રીરક સૂત્રમાં નિરૂપણ કરેલું છે કે સર્વાણિ તેજસાન્યવિકૃતાની સધળાં
તેજ વિકાર રહિત છે તેમાં કોઈ દિવસ વિકાર થતો નથી. જેમ સુવ-
ર્ણનાં ધણું કડાં કુંડલ વિગેરે બને છે. તોપણ તેમાં વિકાર તો નથી. તેમ
કામધેનુ અને મણિથી પણ અનેક વસ્તુઓ ઉત્પન્ન થાય છે તોપણ તેમાં
વિકાર થતો નથી. તે વિષે વલ્લભાચાર્યસુબોધિની નામના અંથમાં
જણાવે છે કે કામધેનુકલ્પદ્રુમચિંતામણેશ્વજાયમાનાઃ પદાર્થાઃ દૃશ્ય
તેતેનનકામધેન્વાદીનાં વિકૃતત્વં ॥ કામધેનુ કલ્પદ્રુમ અને ચિંતા-
મણિથી અનેક પદાર્થો ઉત્પન્ન થાય છે. પણ તેથી કામધેનુ કલ્પદ્રુમ
અને ચિંતામણિમાં વિકાર થતો નથી.

આવિર્ભાવતિરોભાવૌ પદાર્થાનાં યતસ્તતઃ ॥

નાનિત્યતા તુ વિજ્ઞેયા શાસ્ત્રવિદ્ધિર્વિચક્ષણૈઃ ॥ ૧૪ ॥

તે અવિકારી બ્રહ્મથી પદાર્થોનો આવિર્ભાવ અને તિરોભાવ થાય
છે માટે શાસ્ત્રવેદો વિચક્ષણ પુરૂષોએ જગત્તે નિત્ય—સત્ય જાણવું.

તિરોભાવે તુ કાર્યંહિ વર્તેતે કારણાત્મના ॥

આવિર્ભાવેતુકાર્યંહિ યથા મૃદિઘટાદયઃ ॥ ૧૫ ॥

જ્યારે કાર્ય જે જગત્ તેનો તિરોભાવ થાય છે, ત્યારે તે કારણ-
રૂપે રહે છે અને જ્યારે જગત્નો આવિર્ભાવ થાય છે ત્યારે તે કાર્યરૂપે
દેખાય છે જેમ માટીરૂપ ઘડા વિગેરે છે તે તિરોભાવ વખતે માટીરૂપ
રહે છે અને જ્યારે કાર્યરૂપે રહે છે ત્યારે ઘટ રૂપે પ્રસિદ્ધ દેખાય છે.
વસ્તુતાએ કાર્યનો નાશ થતો નથી. પણ તે પરમાણુ રૂપે રહે છે.

યદાનુભવયોગ્યત્વં વર્તમાનસ્ય વસ્તુનઃ ॥

આવિર્ભાવઃસવિજ્ઞેયસ્તિરોભાવસ્તતોડન્યથા ॥ ૧૬ ॥

વસ્તુ વર્તમાન હોય તો પણ તે જ્યારે પ્રસિદ્ધ અનુભવમાં આવે
છે ત્યારે તેનું નામ આવિર્ભાવ ગણાય છે પરંતુ વર્તમાન વસ્તુ પ્રસિદ્ધ
ન દેખાતી હોય તો તેનું નામ તિરોભાવ ગણાયું.

પ્રાગભાવાદયોનાંગી કાર્યા આખ્યાં યતોસ્વિલં ॥

તદ્વિસ્તરભિયા નાત્ર લિખ્યતેન્યત્ર દૃશ્યતાં ॥ ૧૭ ॥

આવિર્ભાવ આદિમાં પ્રાગભાવ આદિ ચાર અભાવ સ્વીકારવા નહિ,
કારણ કે આવિર્ભાવ અને તિરોભાવ વડે આખું જગત્ ઉત્પન્ન થાય
છે ને લય પામે છે. તે વિસ્તારના ભયથી અહીં લખ્યું નથી. કારણકે
વિસ્તારથી ગ્રંથાંતરમાં ખીજી જગોએ લખ્યું છે માટે તેમાં બેઠાં લેવું.

યત્રયેન યતોયસ્ય યસ્મૈયદ્યદ્યથાયદા ॥

સ્થાદિદંભગવાન્સાક્ષાત્ પ્રધાનપુરુષેશ્વરઃ ॥ ૧૮ ॥

જે ઇશ્વરને વિષે જે ઇશ્વર વડે જે અપાદાનરૂપ જેનું જેઈ-
શ્વરમાટે જે ઇશ્વરરૂપ જગત્ જેમ ઉત્પન્ન થાય છે તે ભગવાન્ સાક્ષાત્
પ્રધાન પુરુષ અને ઇશ્વરરૂપ પોતે છે. આમાં કર્તા કર્મ કરણ સંપ્રદાન
અપાદાન સંબંધ અને અધિકરણ એ સર્વ ઇશ્વરમાં ઘટાવેલાં છે

इति भागवते पद्ये सर्वस्य ब्रह्मतास्मृता ॥

श्रुतिस्मृतैःस्मृतिगणै र्दृष्टिःस्वर्णार्थिनोयथा ॥ ૧૯ ॥

ઉપરનો શ્લોક શ્રીમદ્ભાગવત પુરાણમાં દશમ સ્કંધમાં પંચાશીમા
અધ્યાયમાં ચોથો શ્લોક છે તેમાં સર્વ બ્રહ્મરૂપ છે એવું જ જણાવેલું છે,
તેમ શ્રુતિ સૂત્ર અને સ્મૃતિઓ પણ તેમજ જણાવે છે દૃષ્ટાંતમાં જ
જણાવે છે કે, સુવર્ણ ક્ષેત્રારની નજર જેમ

સુવર્ણસ્યચ ચેસંઢા કટકા મુદ્રિકાદયઃ ॥

સુવર્ણત્વેનગૃહ્ણતિ તથા બ્રહ્મવિદોમતિઃ ॥ ૨૦ ॥

સોનાના જે કકડાં કડા અને વિટી વિગેરે હોય તેને સોનું બધી-
ને ગ્રહણ કરેછે તેમજ બ્રહ્મવેતાનું મન પણ જગત્ને બ્રહ્મરૂપ ગણેછે.

યથા સૌમ્યેસ્યાદિ શ્રુતૌ સ્પષ્ટમેવનિરૂપિતં ॥

તથા તત્ત્વમસીસત્રાડ્ભેદોંશાંશિવિચારતઃ ॥ ૨૧ ॥

જેમ કે સદેવસૌમ્યેદમગ્ર આસીત્ હે સૌમ્યઃ પ્રથમ એક સદ્
એટલે ઇશ્વરજ હતા એટલે માયા વિગેરે કંઈ ન હતું. માટે ઇશ્વર જ-
ગત્નું કારણ ઠરે છે, તે સ્પષ્ટજ છે. તેમ તત્ત્વમસિ આમાં તત્ત્વ પદ
બ્રહ્મ વાચકતે અંશી છે અને ત્વંપદ જીવ વાચક છે તે અંશ છે આવી
રીતે અંશ અને અંશીના વિચારથી જીવ અને ઇશ્વરમાં દ્વૈત ભાવ
આવતો નથી.

અત્રૈવશાંકરાઃપ્રાહુઃ માર્યિકંનશ્વરંજગત્ ॥

માયાસંવંધતૌ બ્રહ્મ કારણં નાન્યથૈવહિ ॥ ૨૨ ॥

આઠી શંકર મતવાળાઓ કહે છે કે જગત્ માયાથી બનેલું છે
માટે નાશવાનું છે કારણ કે જગત્નું કારણ પરબ્રહ્મ છે તે માયાના સંબં-
ધને લીધે છે બ્યારે માયા નથી ત્યારે જગત્ પણ નથી.

કિંચજન્યા ત્વજન્યા વા માયાડ્યે જનકોહિકઃ ॥

અન્યાભાવાત્તુબ્રહ્મૈવ સવિશેષત્વમાગતં ॥ ૨૩ ॥

પરંતુ તેના પક્ષમાં માયા કોઈથી જન્મે છે કે અનાદિ છે જો
તેનો જન્મ કોઈથીપણ હોય તો તે કોણ જન્મ આપનાર છે માયાથી
આદિ બીજો કોઈ પણ નથી કિંતુ બ્રહ્મ હોય છે. માટે બ્રહ્મથી માયા
ઉત્પન્ન થાય છે એટલે બ્રહ્મમાં વિશેષપણું પોતાની મેજે આવ્યું.

દ્વિતીયે ત્વદ્વૈતભંગસ્સ્યાત્ કાદાચિત્કં ત્વસંગતં ॥

આત્મૈવેદમગ્રઆસીત્ इत्यादि શ્રુતિબાધતઃ ॥ ૨૪ ॥

અને જો તે કહ્યે કે માયાતો અનાદિ કાળની છે તો અદ્વૈત ર-
હેશે નહિ, પણ તેના મતમાં દ્વૈત ઠરશે. પછી શ્રુતિમાં આત્મૈવેદમગ્રઆ-
સીત્ જગત્ની આદિમાં એક આત્માજ હતો અર્થાત્ ઇશ્વર હતા વિ-
ગેરે શ્રુતિવડે દ્વૈતમાં આધ આવશે.

અનાદિત્વે તુ સાંતત્ત્વ મિતિપક્ષોપ્યસંગતઃ ॥

અનાદિત્વેત્વનંતત્ત્વં માયાયા इति નિશ્ચયાત્ ॥ ૨૫ ॥

જો માયા અનાદિકાળની છે એવો પક્ષ ગ્રહણ કરશે તો તે માયાને અનિત્ય કહે છે એ પક્ષમાં દોષ આવશે, કારણ કે જ્યારે તેણે માયાનું અનાદિ પણું સ્વીકાર્યું ત્યારે માયાનું અવિનાશિ પણું પણ સ્વીકારવું જોઈએ. આ પ્રસિદ્ધ છે.

एतन्मतेसुनिष्पन्नं सांकर्यं कार्यकारणे ॥

तन्निवृत्त्यर्थमाचार्यैःपदं शुद्धं विशेषितं ॥ ૨૬ ॥

આવી રીતે શંકરના મતમાં કાર્ય અને કારણમાં મલિનતા સારી રીતે સિદ્ધ થઈ છે તે મટાડવા માટે આચાર્ય ચરણે અદ્વૈતની સાથે શુદ્ધ પદ વધારેલું છે.

शुद्धाद्वैतपदे ज्ञेयस्तमासःकर्मधारयः ॥

अद्वैतंशुद्धयोःप्राहुःषष्ठीतत्पुरुषं बुधाः ॥ ૨૭ ॥

શુદ્ધાદ્વૈત એ પદમાં કર્મધારય સમાસ ન્નેયુવો તે નિચે પ્રમાણે શુદ્ધંચતદદ્વૈતંચશુદ્ધાદ્વૈતં અથવા તો શુદ્ધયોઃ અદ્વૈતંશુદ્ધાદ્વૈતં ॥ એવી રીતે ષષ્ઠીતત્પુરુષ સમાસ થાય છે, આમાં પ્રથમ કર્મધારય સમાસમાં એવો અર્થ છે કે, શુદ્ધ એવું જે અદ્વૈત તે શુદ્ધાદ્વૈત કહેવાય છે અને ષષ્ઠી તત્પુરુષમાં એવો અર્થ છે કે, શુદ્ધએવા એટલે માયા રહિત જે ઇશ્વર અને તેમાંથી આશરે થયેલા જીવ તેની અક્યતા.

मायासंबंधरहितं शुद्धमित्युच्यते बुधैः ॥

कार्यकारणरूपं हि शुद्धं ब्रह्म न मायिकं ॥ ૨૮ ॥

વિદ્વાનો જેમાં માયાનો સંબંધ ન હોય તેને શુદ્ધ બ્રહ્મ કહે છે, એટલા માટે કાર્ય (જગત્) કારણરૂપ બ્રહ્મ શુદ્ધ છે, કારણ કે તેમાં માયાનો લેશ પણ નથી.

इतिब्रह्मविदांहार्द्रं शुद्धाद्वैतंश्रुतेर्मતं ॥

तत्रोत्तमामध्यमाश्च कनिष्ठा अधिकारिणः ॥ ૨૯ ॥

આવી રીતે શુદ્ધાદ્વૈતને બ્રહ્મવેદાએ મનથી કપુલ કરેલું છે અને શ્રુતિએ પણ કપુલ કરેલું છે તે શુદ્ધાદ્વૈતમાં ઉત્તમ મધ્યમ અને કનિષ્ઠ એવા ત્રણ અધિકારી છે.

तेषांप्रतीतिःप्रथम स्कंधे तु श्रीहुताशनैः ॥

इदंहिविश्वमित्यत्र सुबोधिन्यानिरूपितं ॥ ૩૦ ॥

શ્રી આચાર્ય ચરણે પ્રથમ સ્કંધમાં **इदंहिविश्वं** ભગવાનિવેતરો યતો જગત્સ્થાનનિરોધસંભવાઃ ॥ તદ્વિસ્વયંવેદભવાંસ્તથાપિવૈ

પ્રોદેશમાત્રંભવતઃપ્રદર્શિતં॥ જગત્૩પ આપથી વિશ્વની રચના પાલન અને સંહાર થાય છે અર્થાત્ જગત્૩પ આપજોતે તો સર્વ આપ જ-
ણોછો તોપણુ આપને જરા જણાવ્યું. આ શ્લોક ઉપર સુબોધિની નામની
ટીકામાં ઉત્તમ મધ્યમ અને કનિષ્ઠની ઝોળખાણુ બતાવેલી છે.

सर्वं ब्रह्मैव तत्राद्ये द्वितीये भगवान्यथा ॥

तथा विश्वमिदंसर्वं ब्रह्मकार्यं निजेच्छया ॥ ૩૧ ॥

ઉપર ભાગવતના શ્લોકનો અર્થ એવો છે કે આ વિશ્વ ભગવા
નનું સ્વરૂપ છે જે ઈશ્વરથી જગત્ દ્વિત્વ ત્રય થાય છે તેનું પાલન પણ
ઈશ્વરજ કરે છે અને લય પણ ઈશ્વર વિષે થાય છે આમાં આ
વિશ્વ આપું બ્રહ્મ છે એમ જાણનારા ઉત્તમ અધિકારી જાણવા
અને ખીજા વર્ગના અધિકારીઓ જેવા ઈશ્વર છે તેવી રીતે આ આપું
વિશ્વ છે અને પરબ્રહ્મ પોતાની ઇચ્છાથી બનાવેલું છે. આમ માને છે.

कार्यरूपेणभेदोहि नभेदः कारणात्मना ॥

भेदस्तत्रह्यભેદોત્ર તાદાત્મ્યંપરિકીર્તિતં ॥ ૩૨ ॥

તે પક્ષમાં ઈશ્વરમાં અને જગત્માં કાર્યરૂપે ભેદ છે પરંતુ કારણ
રૂપે તો સદ્ગુણ એકજ છે કાર્યરૂપે ભેદ માને છે અને કારણરૂપે એક્યતા
માને છે અર્થાત્ તેરૂપ છે આમ સાદૃશ્ય બતાવ્યું—

तृतीयैर्भगवान्भिन्नो जगतः कर्तृतः स्फुटं ॥

इति द्वैतप्रतीतिस्तु श्रुतिबाधान्नगृह्यते ॥ ૩૩ ॥

ત્રીજા પક્ષમાં ભગવાન્ જગત્થી જુદા છે કારણ કે તે કર્તા છે
એ વાત પ્રસિદ્ધ છે આવી રીતે દ્વૈત થાય છે માટે તેમાં શ્રુતિનો આધ
આવે છે તેથી અમે તે સ્વીકાર કરતા નથી.

शुद्धाद्वैतविदां या हि प्रतीतिःसोत्तमामता ॥

भेदाभेदप्रतीतिस्तु मध्यमानां प्रकीर्तिताः ॥ ૩૪ ॥

આમાં ઉત્તમ માન્યતા શુદ્ધાદ્વૈત વેદાની છે અને ભેદાભેદવા-
દિની માન્યતા મધ્યમ છે.

अतोहिमध्यमः पक्षः शुद्धाद्वैतानुरोधतः ॥

बोधायबहुसंदर्भे गोस्वामिपुरुषोत्तमैः ॥

श्रीमदाचार्यचरणै र्यत्रकुत्रापिदर्शितः ॥ ૩૫ ॥

એટલામાટે મધ્યમપક્ષ શુદ્ધાદૈતના મતને અનુસરનારો હોવાથી
ગોસ્વામી શ્રીપુરુષોત્તમજી મહારાજે અને આચાર્યવર્ય શ્રીવલ્લભાચાર્યે
ધણા અથોમાં કોષક જગોએ જાણુવા માટે દેખાડેલો છે.

નિર્વાર્કભાસ્કરાચાર્યો ભેદાભેદનિરૂપકૌ ॥ ૩૬ ॥

નિર્વાર્ક અને ભાસ્કર આચાર્ય ભેદાભેદ નિરૂપણ કરનારા છે.

તત્રાધ્યાનાં વાસ્તવસ્સ ભાસ્કરાણામુપાધિતઃ ॥

તત્રાગ્રે વાસ્તવો ભેદો માધ્વાચાર્યવદેવહિ ॥ ૩૭ ॥

નિર્વાર્ક અને ભાસ્કર એ જાનેમાં નિર્વાર્ક જીવ અને ઈશ્વરનો
ભેદ ખરો છે એમ માને છે અને ભાસ્કરમતાનુયાયીઓ જીવ અને ઇશ્વ-
રમાં કોષાધિ વડે ભેદ માને છે તેમાં પ્રથમ નિર્વાર્ક જે ભેદ માને છે તે
ભેદ માધ્વાચાર્યની પેઠે અનાદિ માને છે અર્થાત્ વચમાં માયાનું આ-
વરણુ નથી જીવ અને ઇશ્વર એ અનાદિ કાલથી જુદાજ છે.

***વિમીન્નાંશાસ્સદાજીવા નસ્વાંશા इति निश्चयः ॥**

અભેદશ્ચિત્ત્વસાંધર્મ્યા દેવંતેષાંમતસ્થિતિઃ ॥ ૩૮ ॥

મધ્ય વિગેરે મતની એવી માન્યતા છે કે જીવો હંમેશાં જુદા અંશ
છે પરંતુ તે પરબ્રહ્મના પોતાના અંશ નથી પણ જીવમાં જે ચૈતન્ય છે
એ ચૈતન્ય ધર્મવડે ઈશ્વર સાથે તેની ઐક્યતા છે.

કનિષ્ઠા સાપ્રતીતિસ્તુ નાસ્મન્મતમવેક્ષ્યતે ॥

અભેદોવાસ્તવઃસ્વાંશાજીવા इति निजेमते ॥ ૩૯ ॥

અમારા મતમાં મમૈવાંશો મારાજ અંશ છે એવા વચનથી જીવ
એ પરબ્રહ્મના અનાદિ કાળથી અંશ છે વસ્તુતાએ એકજ છે. એ-
ટલા માટે મધ્ય વિગેરેની જે કનિષ્ઠ માન્યતા તે અમે સ્વીકરતા નથી.

ભેદઃકાર્યતયાજાતઃ ક્રીડાર્થંતુ હરીચ્છયા ॥

પશ્ચાલ્લયે કારણે હિ સ્થિતિર્દૃષ્ટા યથામુદિ ॥ ૪૦ ॥

જ્યારે ભગવાન વિજ્યુને ક્રીડા કરવાની ઈચ્છા થઈ ત્યારે તે કાર્ય-
રૂપે થયા ત્યારે ભેદ થયો પરંતુ જ્યારે કારણમાં તેનો લય થાય છે ત્યારે
માટીમાં જેમ થડા વિગેરે રહેલા છે તેમ બ્રહ્મમાં સંપૂર્ણ વિશ્વ રહેલું છે.

* મધ્વના મતમાં સ્વાંશ એટલે વસિંહ વામન વિગેરે અને તે-
નાથી જુદા અંશ તે જીવ મનાય છે. એટલામાટે જીવને જુદા અંશ
ગણે છે પણ આપણામાં તો જીવ બ્રહ્મરૂપજ છે.

पूर्वावस्थानु मृदुषा घटावस्थाततोभवत् ॥

घटोपિ मृत्तिकारूपो लये पश्चात्तु મૃત્તિકા ॥ ૪૧ ॥

પ્રથમ અવસ્થામાં માટી હોય છે અને પછી તે ઘટની અવસ્થામાં આવે છે અંતે જ્યારે ઘડનો માટીમાં લય થાય છે ત્યારે તે માટી રૂપે રહે છે એવી રીતે પ્રથમ જગત્ અલ્પરૂપે હતું અને અંતે પાશુ જગત્ અલ્પરૂપે અલ્પમાં લય થઈને રહે છે.

कार्यकारणयोरैक्यं स्वमते न परमते ॥

नैवार्केनेदृशोमार्ग इतिबोद्धव्यमंजसा ॥ ૪૨ ॥

માટે અમારા શુદ્ધદૈતમાં કાર્ય અને કારણ એકજ છે પીગ્નના મતમાં એમ નથી ભાસકર મતમાં પણ અમારા મત પ્રમાણે નથી એમ સ્પષ્ટ બતાવે છે:—

सोपाधिकोभास्करो हि स्वस्माद्विन्नस्तु सर्वथा ॥

भेदपक्षे तु जीवानांसुखदुःखादिदानतः ॥ ૪૩ ॥

वैषम्यनैर्घृण्य इति दूषणेद्वे परे स्थिते ॥

ભાસ્કર મતમાં પણ ઉપાધિને લીધે ભેદ માને છે માટે તે સર્વથા અમારાથી બુદ્ધજ છે માટે ભેદવાદીના મતમાં જીવોને સુખ અને દુઃખ આદિના દેનારા ઇશ્વરમાં વિપ્રમતા અને કૂરપણુ એવાં બે દૂષણુઆવે છે.

अनादिकर्मचाश्रित्य समाधानेत्वनीशता ૪૪ ॥

કદી અનાદિ કર્મને લીધે જો સુખ અને દુઃખ મળે છે એમ સમાધાન કરશે તો ઇશ્વરમાં ઇશ્વરતા (સર્ગર્થપણું) ની હાની આવશે.

अत्रापिशांकराःशैवा माध्वारामानुजादयः ॥

निंबार्काभास्कराभिक्षुर्येन्ये ते दोषसंश्रिता ॥ ૪૫ ॥

ભારે આંહી શંકર મતને અનુસરનારા, શિવઉપાસક, મધ્વ મતાનુયાયી, રામાનુજ, નિંબાર્ક, ભાસ્કર, ભિક્ષુમત અને પીગ્ન છે તે સધળાના મત દોષવાળા છે.

‘आत्मसृष्टेर्न वैषम्यं नैर्घृण्यं चापि विद्यते ॥

श्रीमदाचार्यचरणै निबंधयिदमीरितं ॥ ૪૬ ॥

પરંતુ ઇશ્વરને પોતાની સૃષ્ટિમાં વિપ્રમતા અથવા નિર્દયતા હોય નહિ આ મ શ્રીમાત્ આચાર્ય ચરણે નિબંધમાં જણાવેલું છે.

श्रीमत्प्रभुवरै विद्वन्मंडनेपि निरूपितं ॥

रमणार्थमिदं विश्व मुच्चनीचादिभावतः ॥ ૪૭ ॥

આત્મરૂપચેકારાતા હરિર્યસ્માન્નદૂષણં ॥

શ્રીમાન્ વિદ્વલનાથજી મહારાજે વિદ્વન્મંડનમાં આ વિષે નિરૂપણ કરેલું છે કે વિષ્ણુએ પોતાની ક્રીડા કરવામાટે ઊંચ અને નીચ આદિ પદાર્થવાળા જગત્ રૂપ પોતે થયા એટલા માટે તેમાં રહેલા જીવને સુખ અને દુઃખ હોય તેથી હરિમાં વિષમતા રૂપ દૂષણ આવે નહિ. કારણ કે કોઈ પણ પોતે પોતાના સ્વરૂપમાં વૈષમ્યતાથી કે કૂરભાવથી કદિ પણ વર્તે નહિ.

શક્તિશક્તિમતોર્ભેદાભેદોયસ્સનબાધકઃ ॥ ૪૮ ॥

શક્તિ અને શક્તિમાનમાં જે ભેદ અને અભેદ કહેલો છે તે કંઈ બાધ કરનારો નથી.

તત્રભેદોનચૈવાસ્તિ શક્તેર્બ્રહ્મત્વનિશ્ચયાત્ ॥

ભિન્નત્વેતુજડત્વંસ્યા દ્વેદોયોબોધનાયસઃ ॥ ૪૯ ॥

કારણ કે શક્તિ એ શક્તિમાનનો અંશ છે માટે તે એકજ છે કારણ કે શક્તિ એ બ્રહ્મનું રૂપ છે એમ નિશ્ચય કરેલો છે જો બ્રહ્મથી શક્તિ જુદી હોય તો શક્તિ જડ હોવી જોઈએ પણ ચૈતન્ય ધર્મવાળી હોવાથી શક્તિ એ પરબ્રહ્મનુંજ રૂપ છે પરંતુ તેનો જે ભેદ કહેલો છે તે તો કેવળ જણાવવા માટેજ છે.

ધર્મધર્મિવિચારેપિ જ્ઞેયમેવં વિચક્ષણૈઃ ॥

પ્રકાશાશ્રયદૃષ્ટાંતેઽપ્યભેદો વોધ્યતે કિલ ॥ ૫૦ ॥

ધર્મ અને ધર્મી એના વિચારમાં પણ વિદ્વાનોએ એકજ ભાવ જાણવો કારણ કે જે ધર્મ છે તે ધર્મિ વગર રહી શકતો નથી જેમ પૃથ્વિત્વં પૃથિવીપણ્ય એ ધર્મ પૃથિવીમાં છે તે પૃથિવીથી જુદો નથી પણ તેમાંજ રહે છે. વળી પ્રકાશ એ પોતાના આશ્રયભૂતસૂર્ય આદિથી જુદો નથી પરંતુ તે રૂપ છે એ દૃષ્ટાંત ઉપરથી શક્તિ અને બ્રહ્મનો અભેદ જણાય છે.

અરૂપવત્સૂત્રવાક્યે ધર્માણામપિબ્રહ્મતા ॥

નિરૂપિતા પ્રભુવરૈઃશ્રીવિદ્વન્મંડને સ્ફુટં ॥ ૫૧ ॥

અથ શ્રીમન્નિજાચાર્યૈ નિબંધં ઇદમીરિતમ્ ॥

અરૂપવદેવ હિ તત્પ્રધાનત્વાત્ એ સૂત્રમાં અરૂપવત્ એ વાક્યનો એવો અર્થ છે કે કર પાદ આદિથી જે કંઈ વ્યવહાર અને છે તે પણ સર્વ બ્રહ્મમય છે. કારણ કે સર્વ વેદાંતમાં મુખ્ય બ્રહ્મનું પ્રતિપાદન કરેલું

છે અને કર પાદ આદિ પણ પરબ્રહ્મ રૂપ છે કારણ કે સર્વવેદાત્પદમા
મનાંતિ સર્વ વેદો જેના ચરણને વખાણે છે એ શ્રુતિમાં સ્પષ્ટ લખેલું
છે આ ઉપરથી ચરણાદિ પણ બ્રહ્મરૂપ છે એ વિષે શ્રીવિક્રમનાનાથજી
મહારાજે વિદ્વન્મંડન નામના ગ્રંથમાં સ્પષ્ટ જણાવેલું છે. માટે હું નથી
લખતો.

યઃસર્વત્રૈવ સંતિષ્ઠન્નંતરઃ સંસ્પૃશેન્ન તત્ ॥

શરીરં તં નવેદેત્યં યોનુવિશ્ય પ્રકાશતે ॥ ૫૨ ॥

શ્રીમાન્ શ્રીવલ્લભાચાર્યે નિગ્રંથમાં આમ કહ્યું છે કે જે સર્વત્ર અં-
દર રહે છે પરંતુ પૃથિવી આદિ તેનો સ્પર્શ કરી શકતાં નથી અર્થાત્ લોક
માફક પરમેશ્વર સુખ અનેદુઃખના ભોક્તા નથી પૃથ્વીથી થયેલાં શ-
રીર પરબ્રહ્મને ઓળખી શકતાં નથી પણ પરબ્રહ્મ તેથી થયેલાં શરી-
રમાં પ્રવેશ કરીને પ્રકાશ કરે છે

इतितेन शरीरन्तु हरेस्तु चिदाचित्स्मृतं ॥

આવી રીતે હરિનું શરીર ચૈતન્ય અને જડ બન્ને છે એમ
શ્રુતિ સ્મૃતિમાં જણાવેલું છે.

जडजीवान्तःस्थितानां भेदे वस्तुनिरूपणैः ॥ ૫૩ ॥

तत्त्वत्रयं समायाति विशिष्टाद्वૈતવાदिनाં ॥

रामानुजानामिति चेन्न दोषोऽस्मिन्मते शृणु ॥ ૫૪ ॥

જડ (માયા) જીવ અને ઇશ્વર આમ ભિન્ન વસ્તુનું નિરૂપણ કર-
વાથી વિશિષ્ટાદ્વૈત વાદી રામાનુજેના મતમાં ત્રણ તત્વ ઉપર કહેલાં
આવે છે પરંતુ તેથી અમારા કહેવા પ્રમાણે અમારા મતમાં દોષ આ-
વતો નથી તે સાંભળો.

जडजीवांतरात्मान इतिकार्यभिदाश्रिता ॥

बहुस्यान्तुप्रजायेयेत्यादि श्रुतिषु वर्णनात् ॥ ૫૫ ॥

જડ (માયા) જીવ અને આંતરાત્મા આ રીતે તેણે કાર્યમાં ભેદનો
આશ્રય કરેલો છે પરંતુ એકોહંબહુસ્યાં વિગેરે શ્રુતિ વર્ણન કરે છે કે હું
એક છું તે યાહુ રૂપે યાઉ.

नकारणे भिदाज्ञेया तत्रैकोहं निरूपणात् ॥

आत्मैवेदमग्रभासी दित्यादिषु च दर्शनात् ॥ ૫૬ ॥

પરંતુ કાર્યકારણમાં ભેદ માનવો નહીં કારણ કે આ ઉપરની શ્રુ-
તિમાં અહં (હું) પદનિરૂપણ કરવાથી કારણ અને કાર્યમાં ભેદ આવતો

નથી વળી આત્મવેદમગ્રઆસીત્ પ્રથમ આત્માજ હતા, વિગરે શ્રુતિ-
ઓમાં પણ સ્પષ્ટ દેખાય છે. કે પ્રથમ ઇશ્વરજ હતા. અને તે વિ-
શ્વરૂપ થયા.

તત્રૈકાકી નરમતે દ્વિતીયેચ્છા નિરૂપિતા ॥

શ્રુતિવિદ્ધિરતોજ્ઞેયં બ્રહ્મૈકં નાન્યદેવહિ ॥ ૫૭ ॥

ઇશ્વર એકલા ન રમે માટે બીજી તેની ઈચ્છા-માયા થઈ તેમ
શ્રુતિવેદાએ જાણાવ્યું છે માટે એક બ્રહ્મજ છે બીજું કંઈ પણ નથી.
એમ જાણી લેવું.

અન્યસ્ય ચસ્થિતૌ તત્ર દ્વિતીયસ્યચ સંભવાત્ ॥

રમણાર્થ દ્વિતીયેચ્છા શ્રુત્યુક્તા ભગતામિયાત્ ॥ ૫૮ ॥

ઇશ્વર અને તેની સાથે બીજું કંઈ સંભવે છે તેથી બીજી વસ્તુ
અનાદી છે એમ ગ્રહણ કરીએ તો શ્રુતિમાં કહ્યું છે કે હરિએ રમવા
માટે બીજી માયા બનાવી. તે વાત ખોટી પડે.

एकोहमित्यपि मुधा तस्माच्छ्रुतिविरोधतः ॥

તત્ત્વત્રયં કારણેહિ સાજ્યમેવવિચક્ષણૈઃ ॥ ૫૯ ॥

વળી એકોહંબહુસ્યાં હું એક જાહુ રૂપે થાઉં આ શ્રુતિમાં પણ
વિશેષ આવશે માટે વિદ્વાનોએ ત્રણ તત્ત્વ જગત્તરું કારણ છે એ અં-
ગીકાર કરવું નહિ. પણ ત્યાગજ કરવું

यत्र येनेतिपद्येतु निबंधेषु निरूपितं ॥

પ્રકૃતિઃપુરુષશ્ચૈવ કાલશ્ચહરિરેવહિ ॥ ૬૦ ॥

યત્રયેન એ ભાગવતના દશમ સ્કંધના શ્લોકમાં પ્રકૃતિ પુરુષ
અને કાલ એ હરિરૂપજ છે એવું નિરૂપણ કર્યું છે અને તે પદ ઉપર આ-
ચાર્યચરણે નિબંધમાં 'મહું લખ્યું' છે. અને છેવટે શુદ્ધ બ્રહ્મનું નિરૂપણ
કર્યું છે.

एकमेवाद्वितीयं तु ब्रह्म सर्वत्र रूप्यते ॥

સર્વત્રૈવેતિપદ્યે ગોસ્વામિ શ્રીપુરુષોત્તમૈઃ ॥ ૬૧ ॥

બ્રહ્મ એકજ છે પણ બે રૂપ નથી. આમ સર્વત્ર બ્રહ્મનું નિરૂ-
પણ કર્યું છે વળી યઃસર્વત્રૈવસંતિષ્ઠન્ એ શ્લોકના આવરણભંગમાં-
હારાજ શ્રી પુરુષોત્તમજ મહારાજે સર્વત્ર એકમેવાદ્વિતીયંબ્રહ્મ કૃપણ એ-
કજ બ્રહ્મ છે આમ નિરૂપણ કર્યું છે.

સૃષ્ટિકાલે ભગવતઃ શરીરં ચિદચિત્સમૃતં ॥

અંતર્યામિણ એતેન વિશિષ્ટાદ્વૈતમેવ યત્ ॥ ૬૨ ॥

તદેકદેશિ વિજ્ઞેયમિત્યુક્તં તૈર્વિચક્ષણૈઃ ॥

શૈવોપ્યેતેન વિધ્વસ્તો યતસ્તસ્કર એવ હિ ॥ ૬૩ ॥

અંતર્યામિ ભગવાનનું શરીર સૃષ્ટિકાળમાં જડ અને ચૈતન્ય મય છે એ ઉપરથી વિશિષ્ટાદ્વૈત મત એક દેશી છે. આમ વિદ્વાનોએ નિરૂપણ કરેલું છે જ્યારે રામાનુજનું ખંડન થયું ત્યારે શૈવ મતનું તો પોતાની મેળેજ ખંડન થાય છે. કારણ કે શૈવ પણ કહે છે કે માયાંતુ પ્રકૃતિવિદ્યાનુ માયિનંતુ મહેશ્વરં માયાને પ્રકૃતિ જાણવી અને મહેશ્વરને માયાના સંબંધવાળા જાણવા એમ કહીને અર્ધ સ્થાનમાં તસ્માવયવભૂતેન વ્યર્ષ-સર્વમિદં જગત્ । તે હશ્વરના અંશથી આપું જગત્ વ્યાપેલું છે આમ કહ્યું છે આ ઉપરથી શૈવનું પણ ખંડન થયું કારણ કે તેણે પણ રામાનુજના મતની ચોરી કરી છે.

માયોપાધિકકર્તૃત્વં ભૈક્ષવે દૃશ્યતે તુ યત્ ॥

તન્માયિવાદધ્વસ્તેન ધ્વસ્તપ્રાયં વિશેષતઃ ॥ ૬૪ ॥

ભિક્ષુમતમાં કર્તામાયોપાધિવાળો છે એમ કહ્યું છે એટલા માટે માયાવાદીના મત ખંડનથી ભિક્ષુ મતનું ખંડન વિશેષે થઇ ગયું.

શાક્તાનાં તુ મતે બ્રહ્મ વિશ્વોપાદાનમેવ હિ ॥

નિમિત્તકારણં શક્તિર્વિકારિત્વમયાદતઃ ॥ ૬૫ ॥

શક્તિના મતમાં તો બ્રહ્મ જગત્નું ઉપાદાન કારણ છે. અને નિમિત્તકારણ શક્તિ છે આમ ગ્રહણ કરવાથી બ્રહ્મમાં વિકારપણ આવે છે. કારણ કે માયાવડે બ્રહ્મને જગત્રૂપ થતું પડે છે.

તત્રાત્મનો વિકારિત્વં શ્રુતિશાસ્ત્રવિરોધિ હિ ॥

પ્રકૃતિર્હ્યસ્યોપાદાનમાધારઃ પુરુષઃ પરઃ ॥ ૬૬ ॥

સતોભિવ્યંજકઃ કાલો બ્રહ્મતત્ત્રિતયં ત્વહં ॥

इति भागवते पद्ये उपादानत्वमीरितं ॥ ६७ ॥

પરંતુ શ્રુતિ બ્રહ્મને અવિકારી કહે છે માટે પરમાત્માને વિકારી ઠરાવવા એ વેદ અને શાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ છે. શ્રીમદ્ભાગવતના એકાદશ-સ્કંધમાં જગત્નું ઉપાદાન કારણ માયા આધાર પરમાત્મા અને કાર્ય ને જણાવનારો કાલ આ ત્રણ પરતુ મારું સ્વરૂપ છે અને હું બ્રહ્મ હું આવી રીતે ભગવાને જગત્નું ઉપાદાન કારણ માયાને કહેલું છે.

તદ્વિરુદ્ધ્યેત મમ તુ બ્રહ્મતો ન પૃથક્વચસા ॥

મરુત્ત્વમિતિ પથે તુ શંકરાણાં તુ શાંભવી ॥ ૬૮ ॥

પરિણામં તુ સંપ્રાપ્તેત્યુક્તેર્વાધઃપ્રસજ્યતે ॥

માટે આમારા મતમાં માયા વાદ વિરોધ વાળો છે અને બ્રહ્મથી માયાને જુદી માનતા નથી વળી શંકરાચાર્યે પોતાની સુંદર લહરીમાં મરુત્વં વ્યોમત્વં મરુદસિ મરુત્સારથીરાસિ એ ૨ શ્લોકમાં શક્તિ સર્વ જગત્ત્રયે પરીણામ પામેલી છે એમ કહેલું છે માટે ઉદયી તેના મતમાં પણ ઉપાધન કારણ માયા ઠરે છે તેથી તેનામાં બાધ આવે છે.

પવનમયિ પાવકમયિ ક્ષોણિમયિ ગગનમયિ કૃપીટ-
મયિ રત્નિમયિ શક્તિમયિ દિઘ્મયિ સમયમયિ પ્રાણ-
મયિ શિવે પાહિ ॥ ૬૯ ॥

હે પવનમયિ હે અગ્નિમયિ હે પૃથ્વીમૂર્તિ હે આકાશમયિ હે અગ્નિરૂપ હે સૂર્ય મયિ હે શક્તિ હે દિશામૂર્તિ હે સમયમયિ હે પ્રાણરૂપ પાર્વતિ મારું રક્ષણ કરે.

इति दुर्वाससा प्रोक्तं सर्वात्मत्वं विरुद्ध्यते ॥

सर्वोपनिषदो या हि ब्रह्मतत्त्वनिरूपिकाः ॥ ૭૦ ॥

આવી રીતે ક્ષત્રિતા સ્તવમાં દુર્વાસાએ કહ્યું છે પરંતુ માયા કંઈ સર્વરૂપ નથી અને જે તેમ કહે તો શ્રુતિમાં વિરોધ આવે કારણ કે ઉપનિષદ માત્ર જે છે તે બ્રહ્મ તત્ત્વને જણાવનારાં છે.

नास्ति शक्तेर्वर्णनं हि कारणत्वं तु दूरतः ॥

व्यासैस्तु प्रकृतेः सर्व कारणत्वं तिरस्कृतं ॥ ૭૧ ॥

જગત્તત્ત્વ કારણ શક્તિ નથી તે વાત એક તરફ રહી પણ શક્તિનું કોઈ ઠેકાણું વર્ણન પણ કર્યું નથી વળી ભગવાન વેદવ્યાસે પ્રકૃતિ સર્વત્ત્વ કારણ છે એમવાત ક્યારેપણ સ્વીકારી નથી.

ब्रह्मणःसमवायित्वनिमित्तत्वे निरूपिते ॥

ऋग्वेदे तु यतो देवीसूक्तमस्ति तु तत्र हि ॥ ૭૨ ॥

પરબ્રહ્મના જગત્ત્વના સમવાયી કારણ અને નિમિત્ત કારણ છે આમ નિરૂપણ કરેલું છે. એટલે ઘટમાં માટી પોતે નિમિત્ત કારણ છે કારણ કે માટી વગર ઘડો થાય નહીં તેમ સમવાયી કારણ એટલે ઘડા રૂપ માટી તેમાં વ્યાપાને રહી છે પણ તેનાથી જુદી નથી એમ પર-

માત્રાથી થયેલું અને તદ્દપ જગત છે. વળી કળ્પેકમાં દેવી સૂક્ત છે તેમાં કહ્યું છે કે

અહમેવ સ્વયં વદામિ જુષ્ટં દેવેભિરુતમાનુષોભેઃ ॥

યં કામયે તં તમુગ્રં કૃણોમિતં બ્રહ્માણં તમૃષિં તં સુમેધાં ॥

અહં સુવે પિતરમસ્ય મૂર્ધન્મમ યોનિરપ્સ્વંતઃસમુદ્રે ॥૭૩॥

દેવતા અને મનુષ્યોએ સેવેલા તે તે દેવને શંકર કરે અન્ના કરે રૂપિ કરે ને સરસ્વતી કરે. ને રૂદ્રના પિતા બ્રહ્માને ઉત્પન્ન કરે છું મારે વીર્ય સર્વના મસ્તકમાં અને પાણીમાં સમુદ્રમાં રહેલા નારાયણ છે.

एवं श्रुतौ तु देव्यादौ स्वकारणतयोदितः ॥

पयोधिशायी यो विष्णुः स उक्तो तो न सापरा ॥ ७४ ॥

આવી રીતે દેવી સૂક્તમાં સમુદ્રમાં શયન કરનારા વિષ્ણુથી દેવીએ પોતાની પણ ઉત્પત્તિ બતાવી છે માટે માયાને તેનાથી જુદી સમજવી નહિ.

उग्रः कपर्दी श्रीकंठ इति कोशाच्छिवः स्मृत ॥

अस्येति रुद्रो निर्दिष्टोऽहंરुद्रायेति वाक्यतः ॥ ७५ ॥

અમરકેશમાં શિવનાં નામ ઉગ્રઃ કપર્દી શ્રીકંઠઃ એવાં જણાવેલાં છે તેમાં રૂદ્ર એ શિવનું નામ છે વળી શ્રુતિમાં કહ્યું કે અહંરુદ્રાયધનુરાતનોમિ હું રૂદ્રનું ધનુષ ઉત્પન્ન કરે છું આવાં પ્રમાણોપરે જગમાં શયન કરનારા વિષ્ણુ સર્વ જગતના કર્તા છે પરંતુ માયા નથી,

प्रक्रांतत्वात्पिता ब्रह्मा तद्योनिः शक्तिरेवाहि ॥

तस्यास्तु जनको विष्णुः सिंधुशायी निरूपितः ॥ ७६ ॥

પ્રકરણ પ્રમાણે જગત પિતા બ્રહ્મા ને ઉત્પન્ન કરનારાં શક્તિ અને તે શક્તિના ઉત્પન્ન કરનાર સમુદ્રશાયી વિષ્ણુ છે આમ નિરૂપણ કરેલું છે.

अस्माकं व्यासचरणैर्यदुक्तं न ततो न्यथा ॥

अथातो ब्रह्मजिज्ञासेत्युक्ता तल्लक्षणेन हि ॥ ७७ ॥

ભગવાન વેદવ્યાસે જે કહ્યું છે તેથી અમારા મતમાં જુદું નથી અર્થાત્ તેમજ છે વ્યાસે અથાતોબ્રહ્મજિજ્ઞાસા કર્મજ્ઞાન પછી બ્રહ્મ જાણવાની ઈચ્છા કરવી એમ કહી તે સૂત્રના સંબંધમાં આગળ.

જન્માદ્યસ્યેસ્યાદિસૂત્રૈઃ કારણંબ્રહ્મકીર્તિતં ॥

તંત્રશાસ્ત્રેણ ચેદ્બ્રૂષે તદવૈદિકસંપતં ॥ ૭૮ ॥

જન્માદ્યસ્યયતઃ નૈથી જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને લય વિગેરે થાય છે. આવી રીતે સૂત્રોત્તરે જગતનું કારણ બ્રહ્મ છે આમ કહ્યું છે જે તંત્રશાસ્ત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે તું કહે તો અમારે તે માન્ય નથી. કારણકે તે વેદમાં માન્ય ગણાતું નથી માટે તે આમારે ક્યુત્ર નથી.

વેદાઃ શ્રીકૃષ્ણવાક્યાનિ વ્યાસમૂત્રાણિ ચૈવ હિ ॥

સમાધિભાષા વ્યાસસ્ય પ્રમાણં તચ્છુદ્ધયં ॥ ૭૯ ॥

અમારે વેદ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનાં વાક્ય (ગીતા વિગેરે) વ્યાસ સૂત્ર અને ભાગવત વિગેરે આર પ્રમાણ છે.

एतद्विरुद्धं यत्सर्वं तन्मानं न कथंचन ॥

इति श्रीमन्निजाचार्यै रुक्तंतत्राणि न प्रमा ॥ ૮૦ ॥

એ આરથી જે વિરુદ્ધ તે સધળું અમારે જરાપણુ પ્રમાણુ નથી આમ અમારા આચાર્ય શ્રી વલ્લભાચાર્યજીએ કહ્યું છે માટે અમારે તંત્રો પ્રમાણુ નથી.

श्रीमदाचार्यचरणैरत एव निरूपितं ॥

शाक्तास्तांचेत्ततो ब्रूयूस्ते सन्मार्गाद् वहिष्कृताः ॥ ૮૧ ॥

અને એટલામાટે શ્રીમાત્ર આચાર્ય ચરણે તે વિષે નિરૂપણુ એટલે નિશ્ચય કરેલો છે શાકંતો કદિ તંત્રમંત્ર મતનું પ્રમાણુ આપશે તો તેને તો શાસ્ત્રમાં સન્માર્ગમાંથી બ્રહ્મ કરેલા છે કારણકે અસન્માર્ગના ઉપદેશ કરનારા છે. માટે તે અમારે માન્ય નથી.

इति सर्वेषु मार्गेषु दोषास्सन्ति ततो हरिं ॥

शुद्धाद्वैतावलंबेन भजेत सुविनिश्चितम् ॥ ૮૨ ॥

આવી રીતે સધળા માર્ગમાં દોષ છે માટે શુદ્ધાદ્વૈત માર્ગને અનુસરી સારી રીતે ભક્તિથી બળેલા એવા હરિની સેવા કરવી.

चेतस्तत्प्रवणं सेवा फलरूपा तु मानसी ॥

तत्सिद्ध्यर्थं देहवित्तजनिः कार्या ततो भवेत् ॥ ૮૩ ॥

શ્રી હરિમાં મન પરોવ્યું તેનું નામ માનસીકસેવા તે કૃષ્ણ આપનારી છે. તે માનસિક સેવાની સિદ્ધિ માટે શરીર અને ધનથી સેવા કરવી.

સંસારદુઃખનાશો હિ બ્રહ્મતત્ત્વાવબોધનમ્ ॥

બ્રહ્મજ્ઞસ્ય પરપ્રાપ્તિરાનંદંવ્રતતૌ સ્ફુટા ॥ ૮૪ ॥

તેમાનસી સેવા કરવાથી સંસારનાં દુઃખ માત્રનો નાશ થાય છે, અને બ્રહ્મતત્ત્વનો બોધ થાય છે. અને પરબ્રહ્મને જાણનાર પરપદને પામે છે. તે વિશે આનંદ વધી ઉપનિષદમાં જણાવ્યું છે કે સત્ય જ્ઞાન મનનં, બ્રહ્મ સત્ય, જ્ઞાન, અનંત પરમાત્મા છે. તે આનંદમય પરબ્રહ્મની સ્ફુટ પ્રાપ્તિ થાય છે.

મામેવ યે પ્રપદ્યંતે માયામેતાં તરંતિ તે ॥

इति वाक्यात्तु भक्तानामविद्या विनिवृत्तितः ॥ ૮૫ ॥

अलौकिकाकारसिद्धयै प्रवेशो हरिणोदितः ॥

જે મારે શરણે આવે છે તે મારી માયાને તરી જાય છે આ વાક્યવડે એમ જણાવે છે કે હરિ ભક્તનું જે અજ્ઞાન તે દૂર કરી અલૌકિકસ્વરૂપની સિદ્ધિમાટે ભક્તને પોતાના સ્વરૂપમાં પ્રવેશ કરાવે છે

अव्यक्तोऽक्षर इत्युक्तस्तमाहुःपरमांगतिं ॥ ૮૬ ॥

જેને અવ્યક્ત ને અક્ષર એમ કહે છે તેનેજ પરમ ગતિ સમજવી.

यं प्राप्यनानिवर्तते तद्धाम परमं मम ॥

इतिवाक्येन भगवद्ब्रह्मं ब्रह्म प्रकीर्तितं ॥ ૮૭ ॥

તે પછી તરત જણાવ્યું કે જ્યાં જવાથી ફરીને છુટ પાડો આવે નહીં તે ઉત્તમ ધામ મારું છે આ વાક્ય ઉપરથી ભગવાનના ધામને પરબ્રહ્મ જણાવ્યું.

पुरुषःसपरःपार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वनन्यया ॥

इत्यग्रिमेणवाक्येन मेहाधीशो निरूपितः ॥ ૮૮ ॥

તે પછી હે પાંડવ જે એકાંત ભક્તિવડે જણાય છે તે પુરુષને પરમાત્મા જાણવા આગળ ગીતામાં આગળ વાક્ય કહેવું છે તે ઉપરથી પરમાત્માને પરપ્રાપ્તિથી ધામના ઉપરી કરાવ્યા છે.

भक्त्यालाभोहिनिर्दिष्टो भक्तिश्चाचार्यसंश्रयात् ॥

श्रीमदाचार्यचरण भजनादेव नान्यथा ॥ ૮૯ ॥

પરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ ભક્તિ વડે થાય છે અને ભક્તિ આચાર્યના ચરણ આશ્રયથી મળે છે શ્રીમાન્ આચાર્યચરણની સેવા કરવાથીજ ભક્તિ થાય છે તેવગર કદીપણ ભક્તિ થતી નથી.

ब्रह्मभावं तु संपाद्य परमानुग्रहाद्विभुः ॥

गृहस्थितं स्वीयजीवं समुद्धरतियत्नतः ॥ ९० ॥

પરમાત્મા પોતાને વિષે રહેલા જીવ ઉપર પૂર્ણ અનુગ્રહ કરી તેને પ્રથમ બ્રહ્મરૂપ કરી પોતાના સ્વરૂપમાં રહેલા પોતાના ભક્તનો ઉદ્ધાર કરી તેને ભક્તિમાં સ્થાપે છે. યત્નથી તેનો ઉદ્ધાર કરે છે.

उद्धृतौ परमकेशो विरहानलसंभवः ॥

यदादेहादिनाशायसमर्थोजાયतेतदा ॥ ९१ ॥

निजं श्रीमत्कृष्णचंद्रः स्वाधिकारानुसारतः ॥

परमानंदलीलांताમનુભાવયતિસ્વભુઃ ॥ ૯૨ ॥

જ્યારે ભક્તનો ઉદ્ધાર કરે છે ત્યારે ભક્તને વિરહાગ્નિના તાપને લીધે અત્યંત ક્ષેષ થાય છે. પછી જ્યારે જીવ પોતાના શરીરનો ત્યાગ કરવાને સમર્થ થાય છે ત્યારે પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર પોતાના અધિકાર પ્રમાણે પોતાના ભક્ત જીવને પોતાની પરમાનંદ લીલાનો અનુભવ કરાવે છે.

इति श्रीवल्लभाचार्य चरणाब्जकृपाभरात् ॥

प्राप्यते नान्यथाचैतद् ब्रह्मादीनांसुदुर्लभं ॥ ૯૩ ॥

આવી રીતે બ્રહ્મા આદિ દેવોને પણ ધણું દુર્લભ અક્ષરધામ શ્રી વલ્લભાચાર્યના ચરણ કમળની કૃપા વડે મળે છે. બીજાથી મળતું નથી.

येतुज्ञानैकसन्निष्ठा स्तेषांतुभयमेवहि ॥

भक्तानामेवभवति लीलास्वादोमुहुर्मुहुः ॥ ૯૪ ॥

જે કેવળ જ્ઞાનમાં રિયતિ કરીને રહેશે છે એટલે ભક્તિનો અનાદર કરી કેવળ જ્ઞાન માર્ગની ઉપાસના કરે છે. તેઓને ભયજ રહે છે પરંતુ અતિ દુર્લભ ભગવાનની લીલાનો લાભ વારંવાર ભક્તોને મળે છે.

इति श्रीवल्लभाचार्य चरणाब्जप्रसादतः ॥

प्रोक्तं गिरिधरेणेंदं पश्यन्तु हरिभावुकाः ॥ ૯૫ ॥

શ્રીમાન્ આચાર્ય વર વલ્લભાચાર્યના ચરણકમળના પ્રસાદવડે મે-ગિરિધરે આ કહ્યું છે તે હરિ ઉપર પ્રેમ રાખનારા વૈષ્ણવો જુઓ.

सूर्योदयेशीतमपैति सर्वं मार्गावलोको जलजप्रकाशः ॥

तमोनिवृत्तिर्द्विजकर्मवृत्तिस्तथैव मार्तण्डनिबंधबोधे ॥ ૯૬ ॥

જ્યારે સૂર્યનો ઉદય થાય છે ત્યારે સર્વ શીત દૂર થાય છે માર્ગ માત્ર નગરે પડે છે, કમલ પ્રકાશે છે, અંધારાનો નાશ થાય છે, અને બ્રહ્મણનાં કર્મનો આરંભ થવા માંડે છે, તેમ આ શુદ્ધાદૈત માર્તંડ પ્રભોધ થવાથી ગણુ જડતા દૂર થાય છે. સત્તમાર્ગ નગરેપડે છે તદ્વ્ય-કમલ પ્રકાશ પામે છે અજ્ઞાન દૂર થાય છે, અને બ્રહ્મણનાં સત્ કર્મ પ્રવૃત્ત થાય છે.

इति श्रीमन्मुकुंदराय सहज माधुरी परमाऽनिर्वचनीय
सरस वदन तामरस सुधा तृदावगाहि श्रीमदाचार्य कृपा
पारसार श्रीमत् प्रभु चरणात्मज महाराज श्रीयदुनाथ
कुलोद्भव गोस्वामि श्रीगोपाल जनुपा श्रीगिरिधरेणविर-
चितः शुद्धाद्वैतमार्तंडः समाप्तिमफाणित् ॥

ઈતિ શ્રીગોસ્વામી શ્રીગિરિધરજી મહારાજનો રચેલો
શુદ્ધાદૈતમાર્તંડ સમાપ્ત થયો.

श्रीजीर्णदूर्गवासुख्यः । श्रीमद्गिरिहरांगजः ॥

श्रीशुद्धाद्वैतमार्तंड व्याख्यांभावार्थदीपिकां ॥

विप्रो गूर्जरभापायां । प्राणैपीत्प्राणजीवनः ॥

બૂનાગઢમાં રહેનારા શ્રીમાત્ર હરિદર (ઘેઝારામ) ના પુત્ર શ્રી પ્રાણજીવન નામના બ્રાહ્મણે શ્રી શુદ્ધાદૈત માર્તંડની ગૂર્જરાતી ભાષામાં આ ભાવાર્થદીપિકા નામની ટીકા રચી છે.

अथ परिष्कार.

शुद्धाद्वैतविचारेण मायावादनिवर्तकान् ॥ श्रीमदा-
चार्यचरणान् प्रणमामिमुहुर्मुहुः ॥ १ ॥ अथ शुद्धाऽद्वै-
तस्य किलक्षणमितिचेत् । इतरसंबंधानवच्छिन्नकार्यकार-
णादिरूप द्वित्वप्रकारकज्ञान प्रतियोगिताकाभावत्वमि-
तिगृहाण अत्र द्वित्वप्रकारकज्ञान प्रतियोगिताकाभाव-
वत्वमिदमेतन्नैवेतरसंबंधानवच्छिन्नत्वप्रतीतेरनवच्छिन्नांतवि-
शेषणस्य किं प्रयोजनमितिचेत् सस्य कार्यकारणादि
पदार्थस्य मायिकत्वाभावाय तत्तद्विशेषणं ॥ शंकराचा-
र्याणामते मायाविद्योपाध्यवच्छिन्नेश्वरजीवरूप कारण

कार्ययोरशुद्धत्वात् ॥ अन्यथा तेषां मते कार्यकारणयोः
 शुद्धत्वेद्वैतापत्तिः ॥ अतएव स्वरूपलक्षणे सत्यादि पद-
 लक्ष्यमेव ब्रह्म ॥ सर्वत्रैव हि वाक्यार्थो लक्ष्यएवेति च
 स्थित इत्युक्तेः ॥ तत्रापि वदामः लक्षणायाः शक्य
 संबंधरूपत्वात्तस्य च द्वित्वनिष्ठत्वादब्रह्मणि सत्त्वेन वाता
 शित्वापातः ॥ अथ संबंधस्यापि मायिकत्वमिति चेत् ॥
 लक्ष्यत्वरूपधर्मवत्त्वेन दोषस्तदवस्थः ॥ लक्ष्यत्वमपि तथैव-
 मायिकं चेत् ॥ भद्रं लक्षणावैयर्थ्यं ॥ किंच ॥ लक्ष्यस्य
 तीरस्यागंगात्ववत् सत्यादिलक्ष्यस्यासत्त्वादिपातः ॥
 उपाधिवादस्य च श्रीमदान्वार्यचरणादिभिः खंडितत्वा
 न्नेहतन्यते ॥ अथ च संभवदाभिचाराभ्यां स्याद्विशेषण-
 मर्थवदिति न्यायेन ॥ विशेषणस्येतरभेदकत्वे माया संबंधरा-
 हित्याभावादेव व्यावर्त्याभावादपीदमर्थविशेषणमिति चेत् ।
 दत्तोत्तरत्वात् बोधाय निरूपणीयत्वेनेतरमतञ्जन्यज्ञानस्य
 निरसनीयतत्वात् । किंच संध्याधिकरणानुरोधेन स्वाप्निक
 मृष्टेर्मायिकत्वेन तद्व्यावृत्त्यर्थं वा तत् । स्वाप्नमृष्टेरवा-
 स्तवत्वेनास्याः मृष्टेश्च वास्तविकत्वेन भेदो वैधर्म्या
 च न स्वप्नादिवदितिसूत्रादिभिर्व्यासचरणैरेव प्रतिपा-
 दितः । इतरसंबंधविशेषणं तु ब्रह्मणो धर्मधर्मिभाव
 संबंधावच्छिन्नतया तस्यापि निरासे शंकरमतप्रवेशवार-
 णाय ॥ तर्हि धर्मधर्मिभावसंबंधांगीकारे द्वित्वप्रतियो-
 गिताकाभावाभावादव्याप्तिरिति चेत् । धर्मधर्मिभाव-
 स्याभिन्नत्वस्य प्रकाशाश्रयवत् वा तेजस्त्वादिसादिसूत्रे
 निर्णीतत्वात् । परास्य शक्तिरित्यादिष्वभेदे एव
 षष्ठ्यंगीकारात् । एतेन भेदाभेदवादिनौ निर्वाकभा-
 स्कराचार्यौ प्रत्युक्तौ ॥ तत्राद्यस्य वास्तविकभेदाभेदत्वे

मध्वाचार्यस्येव भेदस्य वास्तविकतया द्वित्वप्रकारकेत्यादिना निरस्तत्वात् ॥ द्वितीयस्य त्वौपाधिकभेदाभेदे भेदस्योपाधिकत्वेनेतरसंबंधेयादिना व्यावर्तत्वात् ॥ तर्हि अवच्छिन्नांतमेव तदितिचेत् शंकरमतापात्तिः अतः कार्यादिति ॥ तर्हि रामानुजाचार्यमतेपि मायासंबंधाभाववत् कार्यकारणयोरद्वैततया तन्मतप्रवेश इतिचेच्छृणु ॥ तन्मते हि चिदचिद्विशिष्टस्य सूक्ष्मस्थूलस्य कारणस्य कार्यस्यच सत्त्वेन आत्मभेदमग्रभासीदित्यादि श्रुत्याऽन्वितः कारणावस्थायां निषेधात् । केवलात्मनः कारणतया ततो वैलक्षण्यं ॥ कार्यावस्थायामपि तेषां मते परस्परभेदस्य वास्तविकत्वेन स्वमतेऽभेदस्य वास्तविकत्वेनापि वैलक्षण्यं ॥ नचघटपटादीनामभेदो न संभवतीति वाच्यम् ॥ सर्वेषां ब्रह्मोपादानस्यैकत्वेन तस्यैवावस्थांतरत्वेनचाभेदात् । यथा सुप्तउत्थित उपविष्टच पुरुषे अवस्थाभेदेपि पुरुषाभेदः ॥ किंच ॥ इतरसंबंधानवच्छिन्नत्वेनाचितो वास्तविकभिन्नचित्तश्च निरासे न तत्रातिव्याप्तिः ॥ किंच विशिष्टाद्वैतमित्यस्य विशेषणविशिष्टत्वेन विशेषणस्य चैतर्व्यावर्तकत्वेन संभवोपेक्षितोऽव्यावर्त्याभावतया वैशिष्ट्यकथनं नोपपद्यत इति एतेन शैवोपिदत्तोत्तरः ॥ भिक्षुस्त्वभिभागाद्वैतवादमवलंब्योपाधिककर्तृत्वादिकमंगीचकार तदपीतरसंबंधावच्छिन्नाभावत्वेन निरस्तं द्वित्वप्रकारकाद्यभावत्वात्तेनमध्वाचार्यमतस्य निरासः लीलास्थभावस्य बाधाभावाय कार्यकारणादिरूपमिति ज्ञानस्य विशेषणम् ॥ द्वित्वप्रतियोगिताकाभावंस्य मायापवादमतेपीष्टत्वात्तान्निवारणाय ज्ञानस्येति प्रतियोगिनि विशेषणमितिषुष्ठु ॥ अत्रशुद्धाद्वैतपदे कोसौ समासइतिचेत् शुद्धंचतदद्वैतंचेति

કર્મધારયઃ ॥ અત્રૈતદસંબંધાનવચ્છિન્નત્વેસતીત્યેવંયોજ્યં ॥
 ઉક્તલક્ષણંતુ શુદ્ધયોઃ કાર્યકારણયોરિતિષ્ટીતતપુરુષ
 પક્ષેવોધ્યં-॥ અત્રનૃસિંહતાપિન્યાંયોનિત્વંબ્રહ્મણઃસમર્થયિ-
 ત્વા સર્વસર્વમયં સર્વેજીવાઃ સર્વમયાઃ સર્વાવસ્થાસુતથાપ્ય
 લ્પાઙ્ત્યાદ્યુક્ત્વાસન્માત્રોનિત્યઃ શુદ્ધોબુદ્ધઃસત્યોમુક્તોનિરંજ-
 નોવિભુરદ્રયઃ આનંદઃપરઃપત્યેકરસઃપ્રમાણૈરેતૈરવગમ્યતેઙ્તિ
 વાક્યંપાઠેતં અગ્રેચ સર્વમતએવ શુદ્ધોઽવાધ્યસ્વરૂપ આ-
 ત્મેતિનિરૂપિતં ॥ શુદ્ધેશુદ્ધમાસિક્તંતાદૃગેવભવતિ ॥ સર્વ
 સ્વલિવદં બ્રહ્મેત્યાદિશ્રુતિષુશુદ્ધાદ્વૈતંસ્પષ્ટમેવપ્રતીયતઙ્તિવોધ્યં
 ॥ વિસ્તરસ્તુ શ્રુદ્ધાદ્વૈતમાર્ત્તંડે મદારાધ્યચરણૈર્નિરૂપિતઃ
 અસ્મત્કૃતતાદ્વિવરણે માર્ત્તંડપ્રકાશનામકેપિવોધ્યઃ ॥ શ્રી-
 મદ્વિરિધરાધીશણદાંબુજપરાગહૃત્ ॥ વ્યલિલિખત્ રામકૃષ્ણો
 સૌશ્રુદ્ધાદ્વૈતપરિષ્કૃતિમ્ ॥ ઇતિ શ્રીમત્પ્રભુચરણાત્મજાશ્રય
 મહારાજ કુલકમલવિભાકર ગોસ્વામીશ્રીગોપાલાત્મજનિ
 શ્રીમદ્વિરિધરચરણદાસાનુદાસપરંપરાપ્રાસરાજ્યરામકૃષ્ણેન-
 ગુંફિતઃ શુદ્ધાદ્વૈતપરિષ્કારોઽવ્રાજીત્સમાપ્તતામ્ ॥ ॥

આ પરીષ્કાર નામના ગ્રંથનો શુભરાત્રીમાં અર્ચ કર્યો નથી તેનું કારણ કે શુભરાત્રી
 ભાષામાં લખવાથી વાંચનારને સમજણ પડે તેમ નથી.

॥ અથ ગંગાષ્ટક પ્રારંભ ॥

માતઃશૈલસુતાસપત્નિવસુધાશૃંગારહારાવલિ સ્વર્ગારો-
 હ્ણવૈજયંતિભવતીંભાગીરથીપ્રાર્થયે ॥ ત્વત્તીરેવસતસ્ત્વદં
 બુધિવતસ્ત્વદ્વીચિષુર્મેલતસ્ત્વન્નામસ્મરતસ્ત્વદર્પિતદશઃ સ્યા
 ન્મેશરીરવ્યયઃ ॥ ૧ ॥

હે માતાજી હે પાર્વતીનાં સપત્ની (શોક) હે પૃથ્વીરૂપી સ્ત્રીની
 જાણે હારાવલી (ભોતિનો હાર) હોય નહીં એવાં અને સ્વર્ગ જીવર ચ-
 દવાને પતાકારૂપ (નીસરણીરૂપ) એવાં હે ભાગીરથી તમારિ પ્રાર્થના કહે

હું કે તારા તીર ઉપર રહેતાં તારૂં જળ પીતાં તારી લહરીઓમાં (જળના મોજામાં) ન હતાં તારૂં નામસ્મરણ કરતાં અને દૃષ્ટી (નજર) વડે તને જાતાં મારા શરીરનો નાશ થાઓ ॥ ૧ ॥

ત્વત્તીરેતરુકોટરાંતરગતોગંગેવિહંગોવરં ત્વત્તીરેનરકાંત-
કારિણિવરંમત્સ્યોઽથવાકચ્છપઃ ॥ નૈવાન્યત્રમદાંધસિધુર-
ઘટાસંઘટ્ટઘંટારણત્કારસ્તત્રસમસ્તવૈરિવનિતાલબ્ધસ્તુતિર્ભૂ-
પતિઃ ॥ ૨ ॥

હે ગંગે (ગંગાજી) તારાતીર ઉપરના એક વૃક્ષની અંદર રહેનાર પક્ષી જે છે તેપણુ એક છે અથવા નરક ગતિના નિવારણ કરનારા તારા જળમાં મગ્ન અથવા કાચળા જે છે તે પણુ એક છે પણુ સ્વર સંઘટ્ટનથી શબ્દ કરિ રહેલી એવી ઘંટા છે જેમની એવા મદાંધ હા-
થીનાં ટોળાં જેના ધરના દરવાજા આગળ હંમેશ ઉઠાં રહે છે, એવી તથા શત્રુની સ્ત્રીઓ જેની પાસે આવીને પ્રાર્થના કરે છે કે, મહારાજ અ-
મને સૌભાગ્ય દાન આપો અમારા પતિનું રક્ષણ કરો એવી સમૃદ્ધીવાળો રાજાપણુ તારા તીરથી બીજી જગ્યા એ હોય, તો સારો નહીં. ॥ ૨ ॥

उक्षापक्षीतुरगउरगःकोपिवावारणोवावाराणस्यांजननमर-
णक्लेशदुःखासहिष्णुः ॥ नत्वन्यत्रप्रविरलरणत्किंकिणीका-
णमिश्रंवारस्त्रीभिश्चमरमरुतावीजितोभूमिपालः॥ ૩ ॥

હે ગંગાજી જન્મ મરણથી થતાં દુઃખો સહન કરવાનું અશક્ત એવો જીવ વારાણસી (કાશી)માં બળદ પક્ષી અથવા સર્પ અથવા હાથી અથવા કોઈ પણ જાતની યોતીમાં નિપજે તો સારું, પણ હાથમ-
પેરેલા આ ભૂષણના (દાગિનાના) ધુધરીઓના મેળુએ શબ્દવડે કરી ગાં
ણીકા સ્ત્રીએ નિમ્નયસો (ગણીકા સ્ત્રીની સાથે મુતસો) એવો રાજા પણુ
બીજે ઠેકાણે એક ગણાય નહીં. ॥ ૩ ॥

काकैर्निष्कपितंश्वभिःकवलितंगोमायुभिर्लुठितं स्रोतोभि-
श्चलितंतटांबुलुलितंवीचीभिरांदोलितं ॥ दिव्यस्त्रीकरचारु-
चामरमरुत्संवीज्यमानःकदाद्रक्ष्येहंपरमेश्वरित्रिपथगेभागी-
रथिस्वंवपुः ॥ ૪ ॥

હે ભાગીરથિ, હે ત્રિપથગે, હે પરમેશ્વરી, હું આ દેહનો સાગ
કર્ધા પછી તારા જળના પ્રભાવથી વિમાનમાં બેસી દેવાંગનાઓ જેને
પવન હાળે છે એવો થઇ કાગડાએ ઉમેડી નાખેલું, શ્વાનોએ ખાધેલું

શિયાળોએ મોઢામાં ધાલી દૂર ધસડતું તાણી લઈ મુકેલું, પ્રવાહના વેગથી ચંચળ (હાલતું) તીરના પાણી ઉપર તરતું અને તરંગે કરી ક્ષણમાં ઉપર તથા ક્ષણમાં નીચે જતું એવું પોતાના શરીરને હું ક્યારે જોઈશ. ॥ ૪ ॥

**અભિનવવિસવહ્લીપાદપદ્મસ્યવિષ્ણોર્મદનમથનમૌલેર્મા
લતીપુષ્પમાલા ॥ જયતિજયપતાકાકાપ્યસૌમોક્ષલક્ષ્મ્યાઃ
ક્ષપિતકલિકલંકાજાન્હવીનઃપુનાતુ ॥ ૫ ॥**

વિષ્ણુનાં ચરણક્રમણ સંખંધી બિસતેતુની વહ્લીજ હોય નહીં, એવી તથા શંકરના મુકુટ ઉપરની બાણે માલતી પુષ્પની માળાજ હોયની, એવી તથા મોક્ષરૂપી લક્ષ્મી જયપતાકાજ (છલ્લાનું નીશાન) હોય નહીં, એવી અને સર્વ પાપનો નાશ કરનારી આગીરથી ઉત્કર્ષે કરી વર્તે છે તે અમને પવિત્ર કરે. ॥ ૫ ॥

**एतत्तालतमालसालसरलव्यालोलवल्लीलताछन्नसूर्यकरप्रत-
परहितशंखेंदुकुंदोज्ज्वलं ॥ गंधर्वामरसिद्धकिन्नरवधूतंगस्ता-
नास्फालितंस्नानायप्रतिवासरंभवतुमेगांगंजलंनिर्मलं ॥ ६ ॥**

હે ગંગા, તાલ, તમાલ, સાલ, સરલ, એ નામના વૃક્ષ તથા અનેક જાતની ચંચલ વેલીઓએ કરી ઢાંકાઈ ગએલું, મારેજ સૂર્યના કિરણોનો જ્યાં તાપ નથી, એવું, તથા શંખ, ચંદ્ર, કપૂર અને કુંદ પુષ્પ તેમના જેવું શુદ્ધ સપેત રંગવાળું તથા સ્નાનકરવા સાથે આવેલી જે ગંધર્વ, દેવ, સિદ્ધ તથા કિન્નર એમની સ્ત્રીઓના ઊંચા અને ગોલ સ્તનથી તોડીત થએલું તાજું નિર્મળ પાણી હમેષ મને સ્નાન કરવું સાથે મળજો. ॥ ૬ ॥

**गांगवारिमनोहारिमुरारिचरणच्युतं ॥ त्रिपुरारिशिर-
श्चारिपापहारिपुनातुमां ॥ ७ ॥**

વળી વિષ્ણુના ચરણ ક્રમણથી નીકળેલું, શંકરના મસ્તક ઉપર સંચાર (ચાલવું) કરનાર, પાતકીઓના પાતકને હરનાર, એવું સુંદર આગીરથીનું પાણી મને પાવન કરે. ॥ ૭ ॥

**पापापहारिदुरितारितरंगधारिशैलप्रचारिगिरिराजगुहा-
विदारि ॥ झंकारकारिहरिपादरजोपहारिगांगपुनातुस-
तंतंशुभकारिवारि ॥ ८ ॥ गंगाष्टकंपठतियःप्रयतःप्रभातेवा-
ल्मीकिनाविरचितंशुभदंमनुष्यः। प्रक्षाल्यगात्रकलिकल्मष-
पंकमाशुमोक्षलभेत्पततिनैवनरोभवाब्धौ ॥ ९ ॥**

પાપનો સમૂળ નાશ કરનાર, સકલ દુષ્કર્મોનો નાશ કરી શકે એવા તરંગ જે ઉપર ઉત્પન્ન થાય છે, એવું અને હિમાલયના શિખર ઉપર ચાલનાર, જાં જાં એવા શબ્દને કરનાર, જેમાં વિષ્ણુના ચરણ સંબંધી રજઃકણુ આવે છે, એવું શુભકારક ભાગીરથીનું જળ અમને પવિત્ર કરે. ॥ ૮ ॥

એવિ રીતે વાલ્મીકી ર્ષીએ રચેલા એવા શુભદાયક ગંગાષ્ટકને જે મનુષ્ય સવારે ઉઠીને પવિત્ર થઇ પઠન કરે છે, તે, દેહને વળગી રહેલા કલીયુગ સંબંધી પાપરૂપ પાંકજ (ચીખલ)ને ઘોઈ નાખીને મોક્ષને પામે છે, પણ નરકમાં કદાપિ પડતો નથી. ॥ ૯ ॥

इति श्रीवाल्मीकिरचितं गंगाष्टकं संपूर्णम्.

॥ अथ नर्मदाष्टकप्रारंभ ॥

सर्विदु सिंधु सुखलत्तरंगभंगरंजितं द्विपत्सुपाप जात
घातकारिवारिसंयुतं ॥ कृतांतदूतकालभूतभीतिहारिवर्मदे
त्वदीयपादपंकजं नमामि देवि नर्मदे ॥ १ ॥

યમદૂત કાલભૂત વિગેરેના ભયને હરનારાં અને રક્ષા કરનારાં હે નર્મદા દેવી, જળના બિંદુવાળાં ઉછળતાં સમુદ્રનાં મોજાનાં વિભાગોથી મનોહર અને શત્રુ સમૂહ વિષે રહેલા પાપના ઢગલાનો નાશ કરનારાં નિર્મળ જળવડે સંયુક્ત એવાં આપનાં ચરણકમળને હું નમું છું ॥ ૧ ॥

त्वदंबुलीनदीनमीनदिव्यसंप्रदायकं कलौ मलौघ भार-
हारि सर्वतीर्थनायकं ॥ सुमच्छकच्छनक्रचक्रचक्रवाक शर्मदे
त्वदीयपादपंकजं नमामि देवि नर्मदे ॥ २ ॥

જલમાં વાસ કરનારા એવા મત્સ્ય, કાચ્યા, તથા મગરના સમૂહને અને ચક્રવાક નામના પક્ષીને પણ સુખ દાયક એવાં હે નર્મદે! તમારે વિષે નિરંતર મગ્ન રહેલા એવા દીન મત્સ્યોને દિવ્ય પદ આપનાર, તથા આ કલિયુગમાં સર્વ પાપના સમુદાયને નાશ કરનાર અને સર્વ તીર્થમાં શ્રેષ્ઠ એવા જળે કરીને યુક્ત એવાં આપનાં ચરણકમળને હું પ્રણામ કરું છું.

महागभीरनीरपूरपापधूतभूतलं ध्वनत्समस्तपातका-
रिदारितापदाचलं ॥ जगल्लये महाभये मृकंडमूनुहर्म्यदे
त्वदीय०॥ ३ ॥

મહા ભયંકર એવા પ્રલય કાળને વિષે માફડેય ઋષીને આશ્રય
આપનારાં હે નર્મદે ! અત્યંત ગંભીર એવા જલ પૂરે કરી જેણે સર્વ
લોક નિષ્પાપ કર્યા, તથા શબ્દ કરનારાંએવા સમસ્ત પાતકનો નાશ
કરનારાં અને પર્વત સરખા સંકટોને પણ દૂર કરનારાં એવાં તમારાં
ચરણ કમલને હું નમસ્કાર કરું છું. ॥ ૩ ॥

गतं तदैव मे भयं त्वदंबु वीक्षितं यदा मृकंडमूनुशौन-
कासुरारिसेवि सर्वदा ॥ पुनर्भवाब्धिजन्मजं भवाब्धि
दुःखवर्मदे त्वदीय० ॥ ४ ॥

વગી માફડેયઋષિ, શૌનકઋષિ તથા અનેક દેવતાએ નિ-
રંતર સેવન કરેલું એવું તમારું જલ જ્યારે મેં દીઠું, ત્યારે જન્મ
મરણરૂપ સંસારથી ઉત્પન્ન થયેલો મારો સમગ્ર ભય નાશી ગયો. એવાં
હે સુખદાયક નર્મદા દેવી તમારાં ચરણ કમલને હું નમસ્કાર કરું છું. ॥ ૪ ॥

अलक्षलक्षकीन्नरानरा सुरारि पूजितं सुलक्षनीर
तीरधीरपक्षिलक्षकूजितं ॥ वसिष्ठशिष्टपिप्पलादि कर्दमादि
शर्मदे त्वदीय० ॥ ५ ॥

વસિષ્ઠ, તથા શ્રેષ્ઠ એવા પિપ્પલાદ ઋષિ, અને કર્દમઋષિ ઇલા-
દિકને સુખદાયક એવાં હે નર્મદે ! અદૃશ્ય એવા લાખો કિન્નર, દેવ
તથા દૈત્ય અને મનુષ્ય એમણે પૂજન કરેલું, તથા સુંદર તમારા જ-
લના તીર ઉપર રહેલા ધીર એવા લાખો પક્ષી જ્યાં શબ્દ કરે છે.
એવા તમારા ચરણ કમલને હું નમસ્કાર કરું છું. ॥ ૫ ॥

सनत्कुमारनाचिकेतकश्यपात्रिपट्पदै धृतस्वकीयमानसे
पुनारदादिपट्पदैः ॥ रवींदुरंतिदेवदेवराजकर्मशर्मदे त्व-
दीय० ॥ ६ ॥

સૂર્ય, ચંદ્ર, રંતિદેવ, અને ઈન્દ્ર એમને સુખદાયક એવી હે ન-
ર્મદે ! સનત્કુમાર, નાચિકેત, કશ્યપ, અત્રિ, તથા નારદાદિક ઋષિરૂપ
જે છ પગવાળા ભગવાન તેમણે પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરેલાં એવાં
તમારાં ચરણ કમલ ને હું નમસ્કાર કરું છું. ॥ ૬ ॥

अलक्षलक्षलक्षपापलक्षसारसायधं तटस्थजीवजंतुतंतुभु
क्तिमुक्तिदायकं ॥ विरंति एस्वकीयधामवर्मदे त्व-
दीय० ॥ ७ ॥

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શંકર એમને પોતાનું પદ આપનારાં એવાં હે નર્મદે ! જેની ગણુતિ કરવા ધારિયે તે તે મનમાં પણ આવે નહીં; એવાં લાખો પાતકોને નાશ કરવા પ્રજા આયુધ (તરવાર) સરખાં, અને તમારા તીરમાં રહેનાર પ્રાણિવર્ગને આ લોકનું સુખ તથા મુક્તિપદ આપનારાં એવાં તમારાં ચરણકમલને હું પ્રણામ કરું છું. ॥ ૭ ॥

**અહોમૃતંસ્વનંશ્રુતંમહેશકેશજાતદેકિરાતસૂતવાહવેપુપંડિ
તેશઠેનટે ॥ દુરંતપાપતાપહારિર્સર્વજંતુશર્મદેત્વદીયં ॥ ૮ ॥**

અહો શંકરની જટાથી ઉત્પન્ન થયેલી એવી નર્મદાના તટ ઉપર મેં અમૃત સરખો આનંદદાયક શબ્દ સાંભળ્યો માટે સકલ પ્રાણિ માત્રને સુખ આપનારાં એવાં હે નર્મદે. કીરાત (ભીત્ર) સૂત બ્રાહ્મણ પંડિત ધૂર્ત નટ એમનેવીધે રહેલા અનંત પાતકોને નાશ કરનારાં તમારાં ચરણ કમલને હું પ્રણામ કરું છું. ॥ ૮ ॥

**ઈદંતુનર્મદાષ્ટકંત્રિકાલમેવયેસદાપઠંતિતેનિરંતરંનયાંતિદુ
ર્ગતિકદા ॥ સુલભ્યદેહદુર્લભંમહેશધામગૌરવંપુનર્ભવાન્નરાન
વૈવિલોકયંતિરૌરવં ॥ ૯ ॥**

જે લોકો એવા નર્મદાષ્ટકનું ત્રીકાલ પઠન કરે છે તે લોકો ક્યારે પણ દુર્ગતીને પામતા નથી તથા અન્યલોકોને દુર્લભ એવા શીવલોકને વીધે જાય છે તથા આ લોકમાં માન સનમાન પામે છે. અને અનેક ભગ્ની પરંપરાને તથા રૌરવાદીક નરકોને તે જ્ઞેતો નથી. ॥ ૯ ॥

इति श्रीनर्मदाष्टकं संपूर्णम् ॥

સૂચના.

સંસ્કૃત શબ્દ ત્રીવેણીકા એમાં વિષયો શબ્દ વ્યક્તિ શબ્દ ભક્તિ અને શબ્દ શક્તિ છે તે આશાધર ભટ્ટની કસેલી છે. કીમત આના ૫. આવળુ માસના શનવારની કથા સુન્દરાતિમાં કી. આનો અર્થ. એ વિષે પત્રવ્યવહાર નીચે લખેલે નામે કરવો.

ડાક્ટર બાપુલાલ તુળજાશંકર.

ઢેકાણું વચક્ષો બોઈવાળો રામમંદીર ઉપર. મુંબઈ.

